

I. Bendrosios nuostatos

1. Ugdymo srities paskirtis

1.1. Integruojamosios programos apibrėžia naują mokiniams ir visuomenei svarbų ugdymo turinį. Jos yra skirtos visų dalykų ugdymo turiniui aktualinti.

1.2. Mokomųjų dalykų ugdymo turinys aktualinamas šiomis kryptimis:

- orientuojamasi į profesinei karjerai ir socialinei integracijai būtinų kompetencijų, tokių kaip mokėjimo mokytis, komunikavimo, darnaus vystymosi, kultūrinio sąmoningumo, teikiančių galimybę prasmingai dalyvauti visuomenės gyvenime, tobulėti profesinėje veikloje ir veiksmingai prisidėti prie pažangių visuomenės pokyčių, plėtotę;
- padedama mokiniams puoselėti sveikatingumą ir sveiką gyvenseną (Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamoji programa ir Prevencinės programos);
- vykdoma žalingų įpročių, priklausomybės ligų, AIDS ir kt. prevencija: formuojamas socialus elgesys, mokoma mokytis;
- mokiniai, ypač turintys neigiamą socialinę patirtį, įtraukiami į veiklą, kuria ugdomas atsparumas neigiamiems gyvenimo reiškiniams, stengiamasi, kad mokiniai neperimtų iš aplinkos netinkamo elgesio.

1.3. Įgyvendinant integruojamąsias programas atsižvelgiama į vietos problemas ir iniciatyvas bei jų sąsajas su šalies, Europos Sąjungos, pasaulio raidos tendencijomis.

II. Tikslas, uždaviniai, struktūra

2. Tikslas

Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymo tikslas – praturtinti ugdymo turinį aktualiais mokiniams ir visuomenei klausimais, padėti mokiniams ugdytis gyvenimui žinių visuomenėje būtinas kompetencijas, atsakomybę už savo elgseną ir jos pasekmes, gebėjimą pasipriešinti neigiamai įtakai, padėti mokiniams išvengti netinkamo elgesio.

3. Uždaviniai

3.1. Mokymosi mokytis integruojamąja programa siekiama, kad mokiniai:

- pažintų save kaip besimokančiuosius;
- ugdytųsi sėkmingam mokymuisi būtinas nuostatas;
- ugdytųsi mokymosi gebėjimus;
- įgytų mokymosi veiklai reikalingo nusimanymo apie mokymosi procesą, būdus, strategijas, galimybes ir šaltinius.

3.2. Komunikavimo integruojamąja programa siekiama, kad mokiniai:

- gebėtų tinkamai bendrauti ir bendradarbiauti;
- ugdytųsi sėkmingam komunikavimui būtinas geranoriško bendravimo ir tolerancijos nuostatas;
- ugdytųsi specialiuosius komunikavimo ir kalbos vartojimo gebėjimus;
- įgytų žinių apie sėkmingo komunikavimo prielaidas, būdus ir priemones.

3.3. Darnaus vystymosi integruojamąja programa siekiama, kad mokiniai:

- pažintų darnaus visuomenės vystymosi dėsningumus ir jų raišką asmens, bendruomenės, valstybės ir pasaulio lygmeniu (mokymasis mokytis);
- įgytų žinių ir gebėjimų, reikalingų priimti ir įgyvendinti darniam vystymuisi palankius sprendimus (mokymasis veikti);
- ugdytųsi asmens savybes, padedančias siekti geresnės gyvenimo kokybės (mokymasis būti);
- ugdytųsi nuostatas konstruktyviai dalyvauti bendruomenės gyvenime ir prisidėti prie jos tobulinimo ir pažangos (mokymasis gyventi ir dirbti drauge).

3.4. Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamąja programa siekiama, kad mokiniai:

- gebėtų išsiaiškinti vertybes, kurios lemia jų elgesį;
- gebėtų įvertinti įgytą patirtį ir numatyti tolesnius veiksmus;
- gebėtų nustatyti asmeninio augimo sritis ir ieškoti galimybių savo gabumams ugdyti;
- žinotų savo teigiamąsias ypatybes ir trūkumus;
- suvoktų sveikatą kaip vertybę;
- suprastų atsakomybę už savo ir kitų sveikatos tausojimą.

3.5. Kultūrinio sąmoningumo integruojamosios programos uždaviniai yra padėti mokiniams:

- suvokti kultūrinio sąmoningumo reikšmę gyvenant Europoje ir globaliame pasaulyje;
 - formuoti asmeninį kultūrinį tapatumą;
 - geriau pažinti kitas kultūras ir labiau jomis domėtis;
 - ugdytis tarpkultūrinio bendravimo gebėjimus;
 - pažinti ir išbandyti kultūrinės raiškos galimybes.
- 3.6. Prevencinėmis programomis siekiama padėti mokiniams:
- ugdytis savigarbą, savo vertės suvokimą ir pasitikėjimą savimi;
 - ugdytis atsparumą rizikos veiksniams;
 - susikurti sveiko gyvenimo modelį ir jo laikytis;
 - formuoti gyvenimo įgūdžius, vertybes ir nuostatas, reikalingus aplinkos spaudimui atlaikyti ir krizėms įveikti.

4. Struktūra

4.1. Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymo sritį sudaro šios integruojamosios programos:

Mokymosi mokytis integruojamoji programa;

Komunikavimo integruojamoji programa;

Darnaus vystymosi integruojamoji programa;

Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamoji programa;

Kultūrinio sąmoningumo integruojamoji programa;

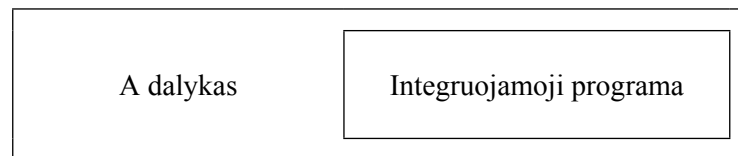
Prevencinės programos.

4.2. Kiekvienoje integruojamojoje programoje nurodomas tos programos aktualumas ir samprata, svarbiausi tikslai ir uždaviniai, nusakoma, kokias nuostatas, gebėjimus, žinias ir supratimą padeda išsiugdyti ta programa, aptariami integravimo modeliai, santykis su bendrosiomis programomis, pateikiama integravimo į įvairių ugdymo sričių dalykus pavyzdžių, nurodoma literatūra. Nusakant aktualumą, nuostatas, gebėjimus stengiamasi išryškinti svarbiausius kiekvienai integruojamajai programai dalykus, nekartojant bendrų.

III. Programos įgyvendinimas: integravimo modeliai

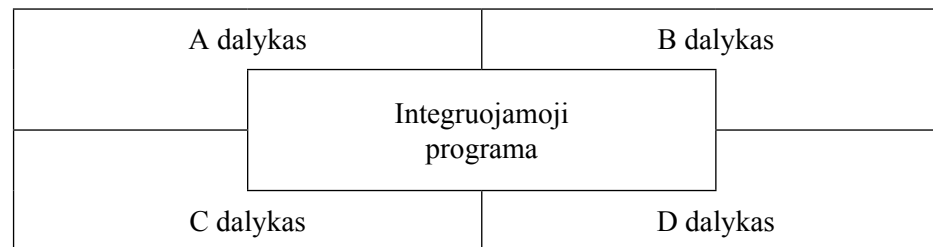
5. Galimi keli integruojamųjų programų įgyvendinimo modeliai. Jas galima integruoti į vieną ar kelis dalykus, jos gali būti įtraukiamos į visus dalykus ir daugelį mokyklos gyvenimo sričių.

5.1. Integruojamoji programa įtraukiama į vieną dalyką (1 pav.). Šio modelio trūkumas yra tas, kad pateikiamas siauras, vieno dalyko aspektu nagrinėjamas požiūris, nėra platesnės perspektyvos, pavyzdžiui, sveikata nagrinėjama tik biologijos požiūriu, neatsižvelgiama į socialinius ir dvasinius aspektus.

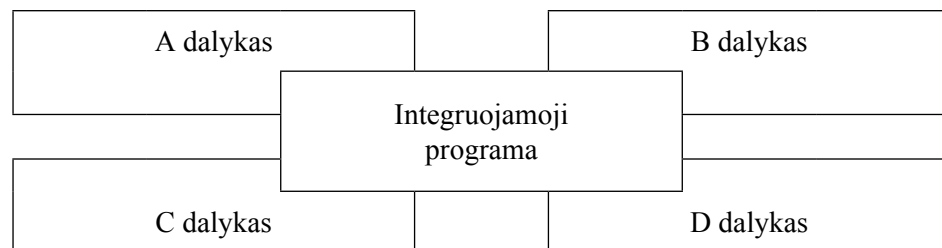
1 pav. Integruojamoji programa dalyke

5.2. Integruojamoji programa jungia kelių mokomųjų dalykų temas (2 pav.). Sudaromos galimybės ugdyti gebėjimus, nagrinėti medžiagą įvairiais kontekstais. Mokytojai privalo derinti ugdymo turinį, nes kitaip mokinių žinios bus fragmentiškos, tarpusavyje nesusietos. Mokytojų komandos darbas turi daug pranašumų – ne tik pasiekiami mokyklai keliami tikslai, sudaromas visuminis nagrinėjamos problemos vaizdas, bet ir taupomas mokinių laikas, mažinamas mokymosi krūvis, išvengiama nereikalingų pasikartojimų.

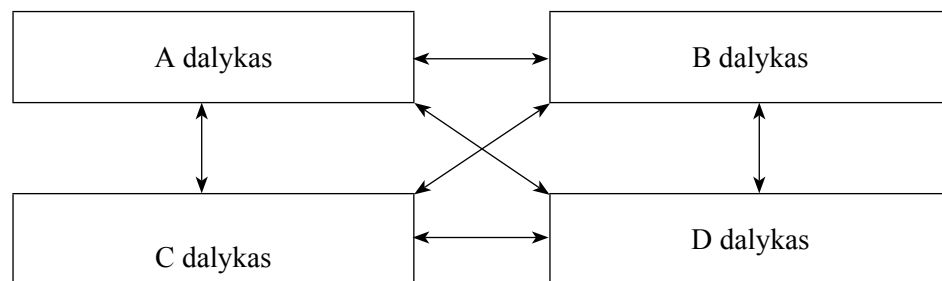
2 pav. Integruojamoji programa jungia kelių dalykų temas

5.3. Integruojamoji programa jungia kelis dalykus ir išauga į atskirą kursą (3 pav.). Atsiranda plačios galimybės dirbti su naujais kontekstais, suprasti problemos reikšmingumą. Taupomas mokinių laikas. Atskiro kurso atsiradimas sudaro sąlygas susisteminti tai, kas įgyta mokantis įvairių dalykų, pabrėžti, kas svarbiausia, apibendrinti. Tačiau tokiam integravimo modeliui reikia geros vadovybės ir dalykų ugdymo turinio derinimo.

3 pav. Integruojamoji programa jungia kelių dalykų temas ir išauga į atskirą dalyką

5.4. Integruojamoji programa įtraukiama į visus dalykus ir daugelį mokyklos gyvenimo sričių (4 pav.). Atsiranda bendra vizija, mokinių rezultatai – patys geriausi. Aktualios temos nagrinėjamos, mokomasi, bandoma ir taikoma nuolat, ne tik per dalykų pamokas, bet ir gyvenime. Šiuo atveju reikalingas visų mokyklos mokytojų bendradarbiavimas, bendras veiklos planavimas, veiksminga komunikacijos sistema.

4 pav. Integruojamoji programa įtraukiama į visus dalykus ir į mokyklos gyvenimą

5.5. Būtina sėkmingo ugdymo turinio integravimo sąlyga yra mokytojų bendradarbiavimas.

IV. Mokymosi mokytiis integruojamoji programa

6. Aktualumas, samprata, tikslas ir uždaviniai

6.1. Aktualumas. Kad galėtų gyventi prasmingą asmeninį, sėkmingą, visavertį visuomeninį ir profesinį gyvenimą dinamiškame pasaulyje, žmogus turi nuolat keistis, būti pasirengęs imtis naujos veiklos, gebėti dirbti su nuolat atsinaujinančia ir gausėjančia informacija. Mokymosi visą gyvenimą idėja laikytina vienu svarbiausių švietimo tikslų ir laukiamu rezultatu. Todėl ugdymo procese vis labiau pabrėžiami metakognityviniai gebėjimai. Tikimasi, kad mokydamasis mokytiis žmogus suvoks kaitą kaip natūralų nuolatinį procesą, bus jai atviras ir gebės pasitikėdamas savo jėgomis išsikelti prasmingus tobulėjimo tikslus ir kryptingai jų siekti.

6.2. Samprata. Mokymasis mokytiis suprantamas kaip asmens noras ir pasirengimas imtis naujų uždavinių, gebėjimas kontroliuoti pažintinius ir emocinius procesus mokymosi metu ir taikyti įgytus gebėjimus įvairiuose kontekstuose.

6.3. Tikslas. Ugdyti mokėjimo mokytiis kompetenciją.

6.4. Uždaviniai. Mokymosi mokytiis integruojamoji programa siekiama, kad mokinys:

- pažintų save kaip besimokantįjį;
- ugdytųsi sėkmingam mokymuisi būtinas nuostatas;
- ugdytųsi mokymosi gebėjimus;
- įgytų mokymosi veiklai reikalingo nusimanymo apie mokymosi procesą, būdus, strategijas, galimybes ir šaltinius.

7. Mokinių pasiekimai

7.1. Kad įgytų mokėjimo mokytiis kompetenciją, mokiniai turėtų išsiugdyti šias nuostatas:

- suprasti, kad mokymasis yra vertingas, visą gyvenimą trunkantis procesas;
- jausti poreikį mokytis ir tobulėti;
- siekti pažinti save kaip besimokančiuosius;

- savarankiškai, kryptingai ir atkakliai siekti užsibrėžto tikslo;
 - pasitikėti savimi, tikėti mokymosi sėkme;
 - jausti atsakomybę už savo mokymosi veiklą, procesą ir rezultatus;
 - dalytis žiniomis, įgyta patirtimi su kitais žmonėmis.
- 7.2. Mokiniai turėtų išsiugdyti šiuos mokymosi gebėjimus:
- kelti mokymosi tikslus, uždavinius:
 - suprasti, kad mokymasis yra prasminga ir tikslinga veikla;
 - siekti išsiaiškinti, ką jau geba, ko dar reikėtų mokytis;
 - suprasti, kurios asmeninės savybės padeda sėkmingai mokytis, kurios – ne;
 - gebėti išsikelti realius mokymosi uždavinius;
 - planuoti mokymosi veiklą:
 - planuoti ir pasirinkti mokymosi laiką;
 - pasirinkti tinkamas mokymosi strategijas;
 - pasirinkti tinkamas mokymosi priemones;
 - kryptingai veikti siekiant išsikeltų uždavinių:
 - mokytis siejant naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta;
 - išsiaiškinti klaidingus įsitikinimus ir juos keisti, koreguoti;
 - taikyti atitinkančias mokymosi stilių ir tinkamas užduočiai atlikti strategijas;
 - susitelkti, išlaikyti dėmesį mokymosi užduočiai atlikti;
 - susidūrus su sunkumais ar nesėkmėmis, atkakliai ieškoti išeities, valingai dirbti;
 - mokytis individualiai, grupėje, klasėje;
 - mokytis iš įvairių informacijos šaltinių;
 - tvarkyti informaciją: rasti, suvokti, atsirinkti, sisteminti, kritiškai vertinti;
 - apmąstyti mokymosi veiklą, procesą ir rezultatus:
 - įvertinti savo mokymosi veiklą ir rezultatus, nustatyti sėkmės ir nesėkmės priežastis;
 - numatyti, ką kitą kartą atlikdami panašaus pobūdžio užduotį darytų kitaip;

○ remiantis veikloje įgyta patirtimi išsikelti naujus mokymosi uždavinius.

7.3. Kad mokiniai galėtų sėkmingai ugdytis mokymosi gebėjimus, jie turi žinoti ir suprasti:

- kaip vyksta mokymosi procesas;
- kokie mokymosi būdai ir strategijos tinka vienai ar kitai mokymosi problemai spręsti;
- kad yra įvairių mokymosi stilių;
- koks yra jų mokymosi stilius, mokymosi galios ir galimybės;
- iš kokių šaltinių galima mokytis.

8. Mokymosi mokytis integruojamosios programos santykis su bendrosiomis programomis

8.1. Mokėjimas mokytis yra esminis visam mokymuisi. Mokymosi mokytis integruojamoji programa ugdymo procese turi būti:

- integruojama į visus mokomuosius dalykus;
- integruojama į formalųjį ir neformalųjį ugdymą.

8.1.1. Mokymosi gebėjimai integruoti į visų mokomųjų dalykų programas.

8.1.1.1. Pavyzdys iš kalbų srities (Lietuvių gimtosios kalbos bendroji programa. 5–6 klasės. Skaitymas). **Nuostata:** Siekti tobulinti savo teksto suvokimo gebėjimus. **Gebėjimai:** Sąmoningai skaityti, stebėti ir koreguoti savo suvokimą. Apmąstyti savo skaitymo veiklą ir planuoti mokymąsi. Taikyti mokytojo nurodytas strategijas prieš skaitant, skaitant ir perskaičius tekstą. Įvairiais būdais tikrinti teksto suvokimą: skaityti dar kartą (kelis kartus); pasižymėti, kas neaišku; klausti kitų, palyginti savo suvokimą su kitų. Mokytojo klausiamam paaiškinti, kas pasisekė, kas ne, kodėl, ką kitą kartą reikėtų daryti kitaip. **Žinios ir supratimas:** Nurodyti būdus, kuriais naudojasi, kad pasitikrintų skaitomo teksto suvokimą.

8.1.1.2. Pavyzdys iš gamtamokslinio ugdymo srities. (Gamtamokslinio ugdymo bendroji programa. 9–10 klasės. **Gebėjimai:** Kryptingai siekti iškeltų gamtos mokslų mokymosi uždavinių. **Žinios ir supratimas:** Savais žodžiais paaiškinti, kaip reikia mokytis gamtos mokslų: kaip planuoti mokymosi ir tiriamąją veiklą, kokias mokymosi strategijas taikyti, iš kokių šaltinių mokytis, kaip vertinti mokymosi rezultatus, kaip išsiaiškinti asmenines savybes, padedančias mokytis gamtos mokslų.

8.1.1.3. Pavyzdys iš matematikos srities (Matematikos bendroji programa. 7–8 klasės). **Nuostatos:** Pasakyti, kiek jiems asmeniškai yra svarbios matematikos žinios ir kuo šis suvokimas pagrįstas. Įvardyti nuostatas, emocines reakcijas, su žiniomis susijusį supratimo lygį ir šio lygio priežastis. **Gebėjimai:** Rūpintis savo žinių įsisavinimu. Įsitikinti, ar nelieka neaiškumų ir ar galima būti tikram, kad išmoka gerai. Sieti matematikos žinias su gyvenimu. **Žinios ir supratimas:** Patariant mokytojui sudaryti su matematikos žinių įgijimu susijusį planą artimiausioms 1–2 savaitėms. Pasakyti, ką jau moka padaryti gerai, ištaisyti klaidas pagal pateiktas taisykles ar nuorodas. Užduoti klausimų siekiant patikslinti ar įsitikinti, kad suvokė ir gerai atliko užduotį, kad turimos žinios teisingai suprantamos.

8.1.1.4. Pavyzdys iš socialinio ugdymo srities (Pilietiškumo ugdymo bendroji programa. 9–10 klasės). **Nuostata:** Sąmoningai, valingai nuolatos mokytis, tobulėti. **Gebėjimai:** Kryptingai siekti iškeltų mokymosi tikslų. **Žinios ir supratimas:** Bendrais bruožais paaiškinti mokėjimo mokytis svarbą kuriant žinių visuomenę. Nusakyti mokėjimo mokytis ir demokratijos išlikimo tarpusavio ryšį. Savais žodžiais paaiškinti, kaip reikia mokytis pilietiškumo (kaip planuoti mokymosi ir socialinių tyrinėjimų veiklą, kokias taikyti mokymosi strategijas, kaip pasirinkti išteklius, kaip įsivertinti mokymosi rezultatus).

8.1.2. Integruojant mokymąsi mokytis į visus mokomuosius dalykus, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad mokymosi gebėjimai ugdomi nuolat: nagrinėjant bet kurį turinį, imantis bet kurios veiklos mokiniai turi būti skatinami apmąstyti mokymosi būdus (Kaip mes mokomės? Kokias strategijas taikome?) ir patirtį (Ką supratome apie savo mokymąsi atlikę tam tikrą veiklą?). Svarbu ir tai, kad skirtingiems mokomiesiems dalykams mokytis reikalingos skirtingos strategijos. Mokytojas dalykininkas turėtų planuoti mokomąją veiklą taip, kad mokiniai išbandytų kuo įvairesnių dalykui mokytis reikalingų strategijų ir pasirinktų sau tinkamas.

8.2. Mokymasis mokytis gali būti siūlomas ir kaip atskiras modulis tam tikroms tikslinėms grupėms (pvz., turintiems mokymosi sunkumų aštuntų ir devintų klasių mokiniams).

9. Rekomenduojama literatūra

Arends R. I. *Mokomės mokytis*. Vilnius: Margi raštai, 1998.

Bennett B., Rolheiser-Bennett C., Stevahn L. *Mokymasis bendradarbiaujant*. Vilnius: Garnelis, 2000.

Buehl D. *Interaktyviojo mokymosi strategijos*. Vilnius: Garnelis, 2004.

Charlton B. C. *Neformaliojo vertinimo strategijos: kaip formuluoti klausimus, stebėti mokinius ir planuoti pamokas, kad jos skatintų tinkamai suvokti tekstą*. Vilnius: Tyto alba, 2007.

Easley Sh.-D. *Vertinimo aplankas: kur, kada, kodėl ir kaip jį naudoti?* Vilnius: Tyto alba, 2007.

Kaip keisti mokymo praktiką. Ugdymo turinio diferencijavimas atsižvelgiant į moksleivių įvairovę. Vilnius: Žara, 2006.

Kritinio mąstymo ugdymas. Teorija ir praktika. / Sudarė D. Penkauskienė. Vilnius: Garnelis, 2001.

Kritinio mąstymo ugdymas sėkmingai ateities karjerai: Specializuota karjeros ugdymo programa pagrindinei mokyklai. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2006.

Marzano R. J. *Naujoji ugdymo tikslų taksonomija*. Vilnius: Žara, 2005.

Weeden P. *Vertinimas: ką tai reiškia mokykloms?* Vilnius: Garnelis, 2005.

V. Komunikavimo integruojamoji programa

10. Aktualumas, samprata, tikslas ir uždaviniai

10.1. Aktualumas. Komunikavimo gebėjimai – vieni svarbiausių informacinėje visuomenėje gyvenančiam žmogui. Todėl atsiranda poreikis šiuos gebėjimus lavinti visame ugdymo procese. Kalbinės komunikacijos mokoma gimtosios ir užsienio kalbų pamokose, tačiau to neužtenka šiems gebėjimams išugdyti, kad jie taptų mokymosi visą gyvenimą įrankiu.

10.2. Samprata. Komunikavimo kompetencija šiandien suprantama kaip kalbinių, regos, bendravimo, technologinių ir socialinių gebėjimų visuma. Komunikavimo procesas apima adresantą, kuris kuria ar perduoda tekstą („tekstas“ suprantamas plačiąja prasme: tiek žodinis, tiek nežodinis), ir adresatą, kuris su-

vokia tekstą. Komunikacijos procesas vyksta konkrečiomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso perduodamos informacijos pobūdis, komunikacijos proceso dalyvių elgesys, informacijos suvokimas ir atsakas į ją. Komunikacija apima įvairias žmogaus veiklos sritis: perduodamų idėjų formulavimą, kodavimą ir perdavimą; priėmimą, iškodavimą ir suvokimą.

10.2.1. Adresanto perduodamas pranešimas yra veikiamas jo tikslų, pažiūrų, žinių, patirties, jausmų. Pranešimas, turintis konkretų turinį, struktūrą, formą ir stilių, – tai tam tikra mintis (prasmė), užkoduota ir siunčiama adresatui. Adresato suvokimą veikia jo paties dėmesys, tikslas, žinios, pažiūros, jausmai. Grįžtamoji informacija, t. y. adresato vizualinis ar žodinis atsakymas, skatina adresantą koreguoti pranešimo stilių, struktūrą ar turinį. Komunikavimo kompetencijos esmę sudaro gebėjimas suprantamai perduoti ir priimti pranešimus, juos suprasti, analizuoti ir tinkamai atsakyti.

10.2.2. Komunikacija gali būti vieša ir privati. B. E. Bradley komunikaciją skirsto pagal bendraujančiųjų skaičių:

- masinė (radijas ir televizija, internetas, vieši disputai ir pan.);
- organizuota (žmonės susirenka turėdami specialų tikslą: pamoka, paskaita, mitingas ir kt.);
- grupinė (grupėje sprendžiama problema – diskusija, debatai, forumas ir pan.);
- tarpasmeninė (dalijamasi nuomonėmis 3–5 žmonių grupelėje);
- asmeninė (bendrauja du žmonės).

10.2.3. Komunikacijos pobūdis visada susijęs su komunikacine situacija, kuri gali būti formali (arba oficiali) ir neformali (arba neoficiali). Pranešimo tikslai, turinys, struktūra ir forma priklauso nuo komunikacinės situacijos, adresato ir priemonių.

10.2.4. Mokymasis yra socialinė veikla, kurios didžioji dalis yra komunikavimas. Mokiniai mokosi iš mokytojo ir vieni iš kitų, dalijasi patirtimi, keičiasi nuomonėmis, diskutuoja. Kartu aptardami, kaip suprato nagrinėjamų šaltinių informaciją ir idėjas, jie pasitikrina savąjį suvokimą ir supranta, kad mokymasis kartu su kitais yra asmeniškai vertingas. Mokytojas turėtų padėti mokiniams pažinti įvairius komunikavimo būdus, pasirinkti tinkamiausius, stengtis optimizuoti bendravimą, siedamas mokymosi veiklą su individualia mokinių patirtimi ir įvairiais kontekstais (buitiniu, socialiniu, kultūriniu). Komunikacinė veikla ir

mokomoji medžiaga turėtų būti pakankamai susijusi su visu mokymosi kontekstu ir aktuali.

10.3. Tikslas. Ugdyti mokinių komunikavimo kompetenciją.

10.4. Uždaviniai. Komunikavimo integruojamąją programą siekiama, kad mokiniai:

- gebėtų tinkamai bendrauti ir bendradarbiauti;
- ugdytusi sėkmingam komunikavimui būtinas geranoriško bendravimo ir tolerancijos nuostatas;
- ugdytusi specialiuosius komunikavimo ir kalbos vartojimo gebėjimus;
- įgytų žinių apie sėkmingo komunikavimo prielaidas, būdus ir priemones.

11. Mokinių pasiekimai

11.1. Nuostatos. Plėtodami savo komunikacinę kompetenciją mokiniai turėtų:

- pažinti savo komunikacinius gebėjimus ir juos tobulinti;
- ugdytis įvairios komunikacijos poreikį (norą patirti, apmąstyti, savitai išreikšti);
- mokytis išklaudyti kitą, gerbti jo nuomonę, apginti savo požiūrį nežeidžiant kitų ir savo pačių orumo;
- jausti atsakomybę už pranešimų (tekstų) informacijos tikrumą ir tikslumą;
- siekti tobulinti sakininės ir rašytinės kalbos gebėjimus (kalbos normų laikymasis, kalbos etika);
- gerbti savo krašto bendravimo tradicijas ir kultūrą;
- ugdytis toleranciją kitoms kultūroms ir kitokiems požiūriams;
- suvokti asmeninio dalyvavimo kultūros kūrimo procese prasmę;
- domėtis šiuolaikinių komunikavimo priemonių naujovėmis.

11.2. Ugdytini gebėjimai. Komunikavimo integruojamąją programą siekiama, kad mokiniai gebėtų:

- tinkamai suprasti įvairius pranešimus:
 - priimti (išgirsti, išklaudyti, skaityti, matyti) pranešimus ir suprasti autoriaus tikslus;
 - suprasti (analizuoti, lyginti, įsivaizduoti, pajauti) žodinius ir nežodinius (ženklai, simboliai, gestai, mimika, judesiai, piešiniai, paveikslai, nuotraukos, schemos, lentelės, gamtos vaizdai, muzikos garsai ir kt.) pranešimus;

- interpretuoti ir vertinti pranešimų informaciją;
- atpažinti tinkamą ir netinkamą kalbinę raišką (taisyklingumas, sąvokų vartojimas, aiškumas, tikslumas);
- tinkamai perteikti įvairius pranešimus:
 - planuoti ir modeliuoti pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, situaciją ir naudojamas priemones;
 - perteikti įvairaus pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, situaciją, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas, perteikiant, interpretuojant ir kuriant tekstus;
 - laikytis kalbos normų ir kalbos etiketo reikalavimų;
 - taisyklingai vartoti (tarti, rašyti) dalyko sąvokas, terminus;
 - naudotis dokumentų ir kitais šablonais;
 - gebėti naudotis šiuolaikinėmis komunikavimo priemonėmis (kompiuteris, telefonas);
 - apmąstyti priimamus ir siunčiamus pranešimus.

11.3. Žinios ir supratimas. Kad mokiniai galėtų sėkmingai ugdytis komunikavimo gebėjimus, jie turi žinoti ir suprasti:

- kaip vyksta komunikacijos procesas;
- kaip komunikacijos sėkmė priklauso nuo atsižvelgimo į adresatą, tikslus, situaciją ir priemones;
- kokie būdai ir priemonės tinka konkrečioje komunikacinėje situacijoje;
- kaip tikslingai rasti, įvertinti ir apdoroti informaciją naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis;
- kodėl svarbus kalbos taisyklingumas ir tikslumas;
- kokią žalą daro tam tikra kalbinė veikla (vulgarizmai, slengas, tyčinis žodžių ir sąvokų iškraipymas, melaginga kalba ir kt.);
- kokie yra jų pačių gebėjimo komunikuoti pranašumai ir spragos.

11.4. Ugdant komunikavimo gebėjimus labai svarbu, kad mokinys mokymo procese būtų aktyvus, o mokytojas – partneris, pagalbininkas, patarėjas, kad mokytojo ir mokinių santykiai būtų grindžiami pasitikėjimu, būtų kuriama mokymosi aplinka, kurioje mokinys jaustųsi saugus, galėtų drąsiai pasakyti savo nuomonę, nebūtų žeminimas dėl kalbos klaidų ar kitų trūkumų.

11.5. Ugdant komunikacinę kompetenciją svarbu išlaikyti tinkamą intuity-

vaus suvokimo, asmeninio patyrimo ir sąmoningo pažinimo (žinios apie komunikacijos procesus) santykį. Kuo jaunesnis mokinys, tuo dažniau jis mokosi bendrauti iš pavyzdžio (mokytojo, draugų) savaime, intuityviai jausdamas, kas kada tinka, o vėliau – vis geriau suvokdamas komunikacinio proceso logiką.

11.6. Geriausi rezultatai pasiekiami tada, kai mokytojas kartu su mokiniais sukuria aktualias juos dominančias komunikacines situacijas, naudoja įvairią medžiagą bei komunikavimo priemones ir taiko įvairius mokymosi būdus (mokymasis bendradarbiaujant, probleminės diskusijos ir kt.), kai komunikacija suvokiama ne tik kaip mokymosi tikslas, bet ir kaip kitų mokomųjų dalykų tikslų siekimo priemonė.

12. Komunikavimo integruojamosios programos santykis su bendrosiomis programomis

12.1. Gebėjimas komunikuoti, kaip viena iš svarbiausių žmogaus kompetencijų, formuojamas visame ugdymo procese. Nuo komunikacinių, informacinių ir kalbos vartojimo gebėjimų dažnai priklauso mokinio mokymosi sėkmė. Todėl Komunikavimo integruojamoji programa įtraukiama į visus pagrindinio ir vidurinio ugdymo dalykus ir į mokyklos gyvenimą.

12.2. Su kai kuriais dalykais ši integruojamoji programa susijusi tiesiogiai. Komunikavimo gebėjimai yra mokinių kalbinio ugdymo (gimtoji ir užsienio bei valstybinė kalbos) pagrindas. Kitų dalykų pamokose šių gebėjimų plėtojimas turėtų būti siejamas su komunikavimo veiklos mokymosi procese tikslais.

12.3. Komunikacijos sėkmę dažnai lemia kalbiniai mokinio gebėjimai, nes komunikacinio pranešimo turinys dažniausiai kuriamas ir perteikiamas kalba. Todėl siektina, kad per visų dalykų pamokas būtų laikomasi pagrindinių raštinumo plačiąja prasme (ne tik rašybos, skyrybos, bet ir kalbos kultūros, etiketo, sakinio ir rašytinio teksto struktūros, stiliaus) reikalavimų.

12.4. Komunikavimo gebėjimai integruoti į visų mokomųjų dalykų programas.

12.4.1. Pavyzdys iš kalbų srities (Lietuvių gimtosios kalbos bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostatos.** Noriai dalytis patirtimi sakytine kalba. Iš klausyti kitą, gerbti jo nuomonę. Ginti savo nuomonę neįžeidžiant kitų. Atsakyti už savo pasakymų tikrumą, aiškumą. Noriai skaityti įvairaus pobūdžio tekstus ir daly-

vauti juos aptariant. Siekti tobulinti savo teksto suvokimo gebėjimus. Vertinti rašymą kaip asmeniškai svarbią veiklą, teikiančią saviraiškos, bendravimo galimybių. Noriai dalytis patyrimu, išsakant jį rašytine kalba. Siekti tobulinti savo rašytinės kalbos gebėjimus, priimti konstruktyvią grįžtamąją informaciją. **Gebėjimai.** Dalyvaujant įvairaus pobūdžio pokalbiuose efektyviai klausytis, klausti, atsakyti, reikšti savo nuomonę. Pasakyti savo nuomonę apie tekste rašomus dalykus remiantis išpūdžiu, patirtimi. Rašyti atsižvelgiant į tikslą, situaciją, adresatą. **Žinios ir supratimas.** Nurodyti esmines sėkmingo bendravimo prielaidas. Laikytis pokalbio, diskusijos taisyklių. Suprasti, kad kalba nuolat kinta, kad kalbos taisyklingumas, pasirinktų žodžių tikslumas padeda klausytojui geriau suvokti prasmę. Suprasti, kad išvadas, daromas skaitant, reikia pagrįsti. Nurodyti būdus, kuriais pasitikrina skaitomo teksto suvokimą. Suprasti, kad kalbinė raiška priklauso nuo tikslo, situacijos ir adresato. Žinoti, kaip tinkamai kreiptis, kaip formuluoti prašymą vyresniam žmogui ir bendraamžiui. Skirti oficialią ir neoficialią kalbos vartojimo situaciją.

12.4.2. Pavyzdys iš socialinio ugdymo srities (Pilietiškumo ugdymo bendroji programa. 9–10 klasės). **Nuostatos.** Gerbti kitą, atsižvelgti į kito poreikius ir interesus. Prisiimti atsakomybę už taikaus sambūvio kūrimą ir stiprinimą, nusiųteikti taikiai spręsti konfliktus. Toleruoti kitą ir kitokį, rūpintis kitais. **Gebėjimai.** Analizuoti ir kritiškai vertinti žiniasklaidoje svarstomas problemas ir teikiamą informaciją. Taikyti demokratinio poveikio priemones (dialogą, susitarimą, derybas, kompromisą ir pan.). **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti, kodėl informacija gali būti interpretuojama skirtingai, kokios būna tokio interpretavimo pasekmės.

12.4.3. Pavyzdys iš dorinio ugdymo srities (Etikos bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostatos.** Mandagiai diskutuoti ir drauge ieškoti tiesos. **Gebėjimai.** Diskusijos metu laikytis sutartų taisyklių: išklausti vienas kitą ir suprasti kalbėtojo tikslus, nenukrypti nuo temos į asmeninius ginčus, gerbti kito nuomonę, priėiti prie bendrų išvadų ir t. t. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti, kaip reikia mandagiai diskutuoti.

12.4.4. Pavyzdys iš gamtamokslinio ugdymo srities (Gamtamokslinio ugdymo bendroji programa. 7–8 klasės). **Nuostatos.** Domėtis gamtos mokslų ir technologijų raida Lietuvoje bei pasaulyje ir jų įtaka visuomenei bei gamtai. **Gebė-**

jimai. Išsakyti savo idėjas, savarankiškai rasti reikiamą informaciją apie gamtos reiškinius įvairiuose šaltiniuose, gautą informaciją apibendrinti, klasifikuoti ir perteikti kitiems. **Žinios ir supratimas.** Mokėti naudotis bibliotekos paslaugomis. Rasti gamtamokslinę informaciją internete naudojantis paieškos sistema, pvz., Google. Išvardyti keletą patikimų gamtamokslinės informacijos šaltinių. Nurodyti gamtamokslinio pranešimo struktūrą: tikslai, tyrimo metodai, rezultatai ir išvados, jų pritaikymo galimybės.

12.4.5. Pavyzdys iš matematikos srities (Matematikos bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostatos.** Suprasti, kaip žmonės tarpusavyje gali bendrauti naudodami matematikos sąvokas ir taikydami matematinius informacijos užrašymo būdus, naudodami matematikos terminus ir simbolius (žymenis). **Gebėjimai.** Perskaityti arba išklausti ir suprasti paprasčiausią matematinį tekstą ar uždavinio sąlygą, paaiškinimą ar taisyklę. Atsakyti į klausimus, raštu pateikti paprastų uždavinių sprendimus ir atsakymus taip, kad mokytojas galėtų juos suprasti ir įvertinti. **Žinios ir supratimas.** Apibūdinti kvadrata, stačiakampį, pasakyti, kokiomis savybėmis jie pasižymi.

12.4.6. Pavyzdys iš meninio ugdymo srities (Šokio bendroji programa. 9–10 klasės). **Nuostatos.** Pasitikėti kitais ir bendradarbiauti įgyvendinant šokio veiklas. **Gebėjimai.** Paaiškinti, kaip šokio raiška padeda save pažinti, išreikšti, bendrauti, socialiai save įtvirtinti. **Žinios ir supratimas.** Suprasti fizinės ir psichologinės patirties, įgytos šokant, reikšmę visapusiškai asmenybės saviugdai, šokio meno reikšmę socialiniuose santykiuose.

12.4.7. Pavyzdys iš kūno kultūros srities (Kūno kultūros bendroji programa. 7–8 klasės). **Nuostatos.** Kilniai elgtis ir garbingai rungtyniauti. **Gebėjimai.** Organizuoti bendraklasių varžybas ir (arba) jose teisėjauti. **Žinios ir supratimas.** Nusakyti varžybų organizavimo tvarką. Pasakyti pagrindines teisėjavimo varžybose taisykles.

12.4.8. Pavyzdys iš informacinių technologijų srities (Informacinių technologijų bendroji programa. 7–8 klasės). **Nuostatos.** Domėtis didesnėmis kompiuterio naudojimo galimybėmis, kritiškai jas vertinti, kryptingai taikyti mokantis ir kasdienėje veikloje. **Gebėjimai.** Taisyklingai vartoti kompiuterijos ir informacinių technologijų terminus, sąvokas. **Žinios ir supratimas.** Vartoti svarbiausias failų ir aplankų programos, naršyklės, elektroninio pašto programos, teks-

tų, pateikčių rengyklių, skaičiuoklės sąvokas ir terminus. Tinkamai apibūdinti kompiuteriu atliekamus veiksmus. **Ugdymo gairės.** Mokiniai skatinami vartoti taisyklingus terminus ir sąvokas. Diskutuodami, dirbdami grupėmis, daug kartų girdėdami taisyklingus terminus, mokiniai nejučia juos įsidėmi. Kai mokinys kalba netaisyklingai, mokytojas perklausia jį ar pataiso, pavartodamas taisyklingą žodį. Nagrinėdami įvairias taikomas programas, atlikdami jomis įvairias praktines užduotis, mokiniai mokomi komentuoti savo veiksmus, taisyklingai juos įvardyti.

13. Rekomenduojama literatūra

- Baršauskienė V. *Dalykinė komunikacija*. Kaunas: Technologija, 2002.
- Baršauskienė V., Janulevičiūtė-Ivaškevičienė B. *Komunikacija: teorija ir praktika*. 2005.
- Bennett B., Rolheiser-Bennett C., Stevahn L. *Mokymasis bendradarbiaujant*. Vilnius: Garnelis, 2000.
- Bielininė J., *Iškalbos menas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.
- Buehl D. *Interaktyviojo mokymosi strategijos*. Vilnius: Garnelis, 2004.
- Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas // *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998*. Vilnius, 1998.
- Fiskė J. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- Grebliauskienė B., Večkienė N. *Komunikacinė kompetencija*. Kaunas: Aušra, 2004.
- Gudonienė V. *Įvadas į masinės komunikacijos teorijas*. Vilnius: Žara, 1999.
- Informacija ir komunikacija*. / Autorių kolektyvas. Vilnius: Žara, 2001.
- Kalbos konsultacijos* / Sudarė A. Kupčinskaitė-Ryklienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2003.
- Kalbos patarimai*. Kn. I: *Gramatinės formos ir jų vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002; pakartotinis leid. 2003.
- Kalbos patarimai*. Kn. II. *Sintaksė: 1. Linksnų vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Kalbos patarimai*. Kn. II: *Sintaksė: 2. Prielinksnų ir polinksnų vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

Kalbos patarimai. Kn. II: *Sintaksė: 3. Įvairūs dalykai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

Kalbos praktikos patarimai / Sudarė A. Pupkis. Vilnius, 1985.

Koženiauskienė R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.

Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba. Vilnius: Mokslo, 1992.

Nauckūnaitė Z. *Iškalbos mokymas*. Kaunas: Šviesa, 1998.

Naujos bendradarbiavimo ir mokymosi galimybės mokyklose. Vilnius, 2005.

Pečiulis Ž. *Efektyvi komunikacija*. Vilnius: Versus aureus, 2004.

Podgórecki J. *Socialinė komunikacija mokytojams*. Vilnius: VPU, 2005.

Sėkmingo mokymosi link. Vilnius, 2004.

Šukys J. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa, 2003.

VI. Darnaus vystymosi integruojamoji programa

14. Aktualumas, samprata, tikslas ir uždaviniai

14.1. Aktualumas. Darnaus vystymosi švietimas yra esminė priemonė ugdyti dabarties žmogui būtinas kompetencijas, teikiančias galimybę prasmingai dalyvauti visuomenės gyvenime, tobulėti profesinėje veikloje ir veiksmingai prisidėti prie pažangių visuomenės pokyčių. Darnaus vystymosi samprata yra kintama, todėl į darnų visuomenės vystymąsi turėtų būti žiūrima kaip į nuolatinį mokymąsi.

14.2. Samprata. Darnus visuomenės vystymasis suprantamas kaip socialinės ir ekonominės raidos bei aplinkos apsaugos siekių derinimas, kad būtų užtikrinta aukšta gyvenimo kokybė dabartinėms ir ateities kartoms.

14.3. Tikslas. Ugdyti mokinių darnaus vystymosi gebėjimus ir nuostatas, kad jie prisidėtų prie darnaus visuomenės vystymosi – asmeniškai ir bendruomenėje, vietos ir pasaulio mastu („mokyti“, „veikti“, „būti“, „gyventi ir dirbti drauge“).

14.4. Uždaviniai. Darnaus vystymosi integruojamoji programa siekiama, kad mokiniai:

- pažintų darnaus visuomenės vystymosi dėsningumus ir jų raišką asmens, bendruomenės, valstybės ir pasaulio lygmeniu (mokymasis mokyti);

- įgytų žinių ir gebėjimų, reikalingų priimti ir įgyvendinti darniam vystymuisi palankius sprendimus (mokymasis veikti);
- ugdytūsi asmens savybes, įgalinančias siekti geresnės gyvenimo kokybės (mokymasis būti);
- ugdytūsi nuostatas konstruktyviai dalyvauti bendruomenės gyvenime ir prisidėti prie jos tobulinimo ir pažangos (mokymasis gyventi ir dirbti drauge).

15. Mokinių pasiekimai

15.1. Kad įgytų darnaus vystymosi kompetenciją, mokiniai turėtų išsiugdyti šias nuostatas:

- prisiimti atsakomybę už socialinio teisingumo įgyvendinimą – užtikrinti kiekvienam lygias galimybes siekti geresnės gyvenimo kokybės dabar ir ateityje;
- pripažinti, kad žmonijos gyvenimas ir plėtros ribos priklauso nuo ribotų Žemės išteklių ir ekologinių sąlygų;
- būti tolerantiškiems ir pripažinti įvairovę – kultūroje, visuomenėje, ekonomikoje ir gamtoje;
- suprasti asmeninę atsakomybę ir dalyvauti sprendžiant darnaus vystymosi problemas;
- jausti solidarumą su savo bendruomene, gerbti kiekvieno žmogaus reikmes ir įsipareigojimus.

15.2. Kad įgytų darnaus vystymosi kompetenciją, mokiniai turėtų išsiugdyti šiuos darnaus vystymosi gebėjimus:

- pažinti darnaus vystymosi dėsningumus ir raišką (mokyti):
 - kritiškai mąstyti, formuluoti analizuotinus klausimus;
 - ugdytis sisteminių požiūrį, suvokti reiškinių ir problemų sąsajas;
 - formuluoti problemas ir inicijuoti pokyčius;
 - spręsti problemas ir įveikti kliūtis;
 - kūrybingai mąstyti, orientuojantis į ateities perspektyvą;
 - ugdytis visuminį požiūrį ir suvokti tarpdalykinius ryšius;
- formuluoti ir spręsti darnaus vystymosi problemas (mokyti veikti):
 - taikyti žinias įvairiuose gyvenimo kontekstuose;
 - valdyti kritines ir rizikingas situacijas;
 - priimti sprendimus neapibrėžtose situacijose (nesant išsamios informacijos);

- veikti esant apribojimams;
- veikti atsakingai;
- veikti oriai, gerbti save;
- suprasti asmens tobulėjimo reikšmę siekiant geresnės gyvenimo kokybės (mokyti būti):
 - pasitikėti savo jėgomis;
 - adekvačiai komunikuoti su kitais, išreikšti savo mintis, požiūrius ir kt.;
 - atpažinti ir svarstyti nuostatas;
 - valdyti stresą ir įtampą;
- suprasti visuomenėje vykstančius procesus ir konstruktyviai juose dalyvauti (mokyti gyventi ir dirbti drauge):
 - veikti atsakingai, suvokiant savo veiklos pasekmes vietos ir globaliu mastu;
 - nustatyti suinteresuotąsias grupes, suvokti jų interesus;
 - demokratiškai dalyvauti priimant sprendimus;
 - pasiekti sutarimą konfliktinėse situacijose;
 - bendradarbiauti ir dirbti komandoje;
 - veikiant kartu racionaliai pasiskirstyti įsipareigojimus;
 - gerbti dirbančiuosius drauge.

15.3. Interpretuodami įvairių mokomųjų dalykų žinias darnaus vystymosi tikslų požiūriu mokiniai turėtų suprasti ir atskleisti įvairialypius sąryšius:

- visuomenės, kultūros, ekonomikos ir aplinkos reiškinių ir procesų;
- praeities, dabarties ir ateities;
- mokymosi mokykloje ir gyvenimo;
- veiklos, asmens gyvensenos ir jos pasekmių kitiems žmonėms ir aplinkai.

16. Darnaus vystymosi integruojamosios programos santykis su bendrosiomis programomis

16.1. Darnaus vystymosi gebėjimai ir vertybinės nuostatos turi būti integruojama:

- į visus mokomuosius dalykus;
- į formalųjį ir neformalųjį ugdymą, pabrėžiant mokymosi ir praktinės veiklos – šeimoje, mokykloje, vietos bendruomenėje – vienovę.

16.2. Integruojant darnaus vystymosi gebėjimus ir nuostatas į visus moko-

muosius dalykus, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad įvairūs gyvenimo kokybės aspektai ir jų lemiantis socialinių, kultūros, ekonomikos ir aplinkos apsaugos veiksnių tarpusavio priklausomumas ir sąveika turėtų būti atskleidžiami įvairiais kontekstais. Darna vystymosi aspektams interpretuoti turėtų būti pasirenkamos visuomenei reikšmingos temos: taika ir konfliktai; pilietiškumas, demokratija ir valdymas; žmogaus teisės; etikos principai; kultūros įvairovė; ekonomikos plėtra; gamybos ir vartojimo modeliai; miesto ar kaimo plėtra; socialiai atsakingas verslas; skurdo mažinimas; asmeninė ir šeimos sveikata; gamtos išteklių tvarkymas; aplinkos apsauga; aplinkos apsauga ir ekosisteminis požiūris; su aplinkos kokybe susiję sveikatos aspektai; biologinė ir kraštovaizdžio įvairovė; klimato kaita.

16.3. Derinant su kiekvienos ugdymo srities uždaviniais Darna vystymosi programa integruojama į visų mokomųjų dalykų programas.

16.3.1. *Socialinis ugdymas*. Aptariama gyvenimo kokybės sąvoka ir gyvenimo kokybę lemiantys ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, gamtiniai procesai, jų sąveika ir tarpusavio priklausomumas. Analizuojami visuomenės raidos ypatumai, asmens ir bendruomenės vaidmuo. Ugdoma nuostata ir gebėjimai inicijuoti ir įgyvendinti darnaus vystymosi požiūriu pozityvius pokyčius bendruomenėje ir tobulinti savo gyvenimą, siekti socialinio teisingumo, konstruktyviai spręsti konfliktus, ugdyti toleranciją ir pagarbą visuomenės ir kultūros įvairovei.

Pavyzdys iš socialinio ugdymo srities (Istorijos bendroji programa. 9–10 klasės). **Nuostata**. Suvokti, kad istorijos pažinimas yra svarbus norint suprasti dabartį ir numatyti visuomenės kaitos perspektyvas. **Gebėjimai**. Nustatyti istorijos ryšius su dabartimi. **Žinios ir supratimas**. Pateikti pavyzdžių, atskleidžiančių istorijos ryšius su dabartimi.

16.3.2. *Kalbos*. Mokomasi bendrauti su įvairaus amžiaus ir socialinių grupių žmonėmis, pagrįsti savo nuomonę, aiškiai (suprantamai) reikšti savo požiūrį ir tiksliai apibūdinti vertybines nuostatas.

Pavyzdys iš kalbų srities (Lietuvių gimtosios kalbos bendroji programa. 9–10 klasės). **Nuostatos**. Išklausyti kitą, gerbti jo nuomonę. Ginti savo požiūrį nepažeidžiant kitų ir savo paties orumo. **Gebėjimai**. Dalyvaujant įvairaus pobūdžio diskusijose efektyviai klausytis, klausti, atsakyti, kelti problemas, svarstyti, argumentuoti, prieštarauti, vertinti, apibendrinti. **Žinios ir supratimas**. Suprasti,

ko reikia, kad bendravimas vyktų sėkmingai. Laikytis pokalbio, diskusijos etiketo taisyklių.

16.3.4. *Matematika*. Ugdomi gebėjimai kaupti, sisteminti ir analizuoti realius reiškinius ir procesus apibūdinančius duomenis, įvairiais būdais atvaizduoti jų tarpusavio priklausomumą.

Pavyzdys iš matematikos srities (Matematikos bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostata**. Suprasti, kad priimant įvairius sprendimus, susijusius su sau artima aplinka (šeima, draugais, klase ar mokykla), galima remtis statistine informacija. **Gebėjimai**. Remiantis surinktais ir (arba) duotais duomenimis, atsakyti į paprastus klausimus, padaryti paprasčiausias išvadas.

16.3.5. *Gamtamokslinis ugdymas*. Analizuojami funkciniai ekosistemos ryšiai ir žmogaus veiklos įtaka jiems; aptariama siektina pusiausvyra tarp biologinių išteklių saugojimo ir naudojimo socialiniams ekonominiams poreikiams tenkinti, racionalaus gamtos išteklių naudojimo ir neatsinaujinančiųjų išteklių keitimo atsinaujinančiais svarba, aptariami ir įgyvendinami atliekų mažinimo ir modernaus tvarkymo būdai.

Pavyzdys iš gamtamokslinio ugdymo srities (Gamtamokslinio ugdymo bendroji programa. 7–8 klasės). **Nuostata**. Domėtis gamtos mokslų ir technologijų raida Lietuvoje bei pasaulyje ir jų įtaka visuomenei bei gamtai. **Gebėjimai**. Diskutuoti apie artimiausios aplinkos gyvenimo sąlygų gerinimo būdus, naudojantis gamtos mokslų laimėjimais, argumentuoti savo nuomonę šiais klausimais. Numatyti savo veiklos pasekmes ir vertinti jas vietovės bei globaliu mastu. **Žinios ir supratimas**. Pateikti mokslo atradimų, kurie pakeitė žmonių pasaulėvoką ir buitį, pavyzdžių. Nurodyti teigiamas ir neigiamas jų pritaikymo pasekmes. Pateikti pavyzdžių, kaip mūsų pasirinktas asmeninis ir visuomenės gyvenimo būdas gali turėti įtakos ateities kartų gyvenimo sąlygoms.

16.3.6. *Technologijos*. Ugdomas gebėjimas numatyti įvairių technologijų ir gyvenimo būdo poveikį ekonomikai, socialinei plėtrai ir aplinkai; aptariama švaresnių technologijų ir verslo socialinės atsakomybės reikšmė; ugdoma nuostata keisti asmeninio vartojimo ir gyvenimo būdą, kad, siekiant geresnės gyvenimo kokybės, nebūtų pažeisti darnaus vystymosi principai.

16.3.6.1. *Technologijų bendroji programa. 5–6 klasės*. **Nuostata**. Racionaliai naudoti materialius išteklius. **Gebėjimai**. Taupiai ir racionaliai naudoti me-

džiagas, nurodyti, kaip medžiagos veikia aplinką. **Žinios ir suptarimas.** Taikyti praktiškai taupumo ir racionalumo sąvokas. Pateikti pavyzdžių, kaip tinkamai ir saugiai naudoti medžiagas.

16.3.7. *Meninis ugdymas.* Susipažįstama su tautinės kultūros raiškos ir meninių priemonių ypatumais, aptariamas tautinės kultūros vaidmuo daugiakultūrės visuomenės plėtroje.

16.3.7.1. *Dailės bendroji programa. 7–8 klasės. Nuostata.* Gerbti Lietuvos ir pasaulio kultūros paveldą, tautos tradicijas. **Gebėjimai.** Nusakyti vizualiuosius įvairių kultūrinių tradicijų ypatumus ir paaiškinti, kaip jie veikia kasdienybę. **Žinios ir suptarimas.** Nusakyti svarbiausius vizualiuosius vietas parkų architektūros ir želdinių bruožus. Rasti panašumų tarp įvairių epochų, kultūrų ir dabarties grožio idealų.

16.4. Keli įvairių dalykų mokytojai gali išplėtoti darnaus vystymosi temą, remdamiesi savo mokomaisiais dalykais. Toliau pateikiami darnaus vystymosi temų „Asmeninė ir šeimos sveikata“, „Kultūrų įvairovė“ ir „Klimato kaita“ integracijos į bendrąsias programas pavyzdžiai. Visi Bendrosiose programose integruoti darnaus vystymosi klausimai apibendrinti lentelė, kurią galite rasti Švietimo plėtotės centro tinklalapio www.pedagogika.lt Elektroninėje bibliotekoje.

16.4.1. Temos „Asmeninė ir šeimos sveikata“ integracijos į 5–6 klasių bendrąsias programas pavyzdžiai.

16.4.1.1. *Gamtamokslinis ugdymas. Nuostatos.* Domėtis sveika gyvensena ir stengtis pritaikyti jos principus praktiškai. Atsispirti spaudimui ir nevartoti alkoholio, nerūkyti. **Gebėjimai.** Remiantis įgytomis žiniomis apie maisto medžiagas, jų energinę vertę, paaiškinti sveikos mitybos esmę. Paaiškinti, kaip jutimo organai ir smegenys padeda žmogui orientuotis aplinkoje ir ją pažinti. Remiantis žiniomis apie smegenų vaidmenį organizme, paaiškinti alkoholio vartojimo keliamus pavojus. **Žinios ir suptarimas.** Nurodyti pagrindines maisto medžiagas: angliavandenius, baltymus, riebalus ir aptarti jų reikšmę aprūpinant organizmą energija. Nurodyti maisto produktų grupes ir apibūdinti jų skirtumus pagal maisto medžiagų bei vitaminų kiekį. Vertinti maisto produkto kokybę pagal etiketėse pateikiamą informaciją. Pateikti keletą pavyzdžių, parodančių, kuo organizmui svarbus vanduo. Nurodyti, kaip alkoholis veikia smegenis ir viso organizmo veiklą. Remiantis žiniomis apie žmogaus organizmo veiklą, paaiškinti poilsio, fizinio aktyvumo svarbą gerai savijautai.

16.4.1.2. *Kūno kultūra. Nuostatos.* Ugdytis neigiamą požiūrį į alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą. Siekti visavertės mitybos. Noriai mankštintis, stengtis teisingai atlikti judesius. **Gebėjimai.** Gebėti atsispirti spaudimui rūkyti, vartoti alkoholinius gėrimus ir kitas psichiką veikiančias medžiagas. Laikytis visavertės, sveikos mitybos taisyklių. Sudaryti mankštos pratimų kompleksą. **Žinios ir suptarimas.** Paaiškinti ir (arba) pateikti pavyzdžių, kaip išvengti bendraamžių ar kitų asmenų spaudimo rūkyti, vartoti alkoholinius gėrimus ar kitas psichiką veikiančias medžiagas. Paaiškinti visavertės mitybos svarbą paauglio sveikatai ir darbingumui. Pademonstruoti mankštos pratimų kompleksą ir paaiškinti mankštos pratimų svarbą.

16.4.1.3. *Etika. Nuostatos.* Gyventi sveikai ir kritiškai vertinti žalingų įpročių pavyzdžius savo aplinkoje, žiniasklaidoje. Suprasti draugystės vertę ir ją branginti. **Gebėjimai.** Mąstyti ir įvertinti riziką, kokią žalą gali padaryti rūkymas, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas. Gebėti atsispirti bendraamžių spaudimui. Gebėti užmegzti draugystę ir stengtis kuo ilgiau ją išsaugoti, palankiai vertinti draugą net tokiu atveju, jeigu jo požiūris, interesai skiriasi nuo manųjų. Išsiaiškinti draugų lūkesčius, analizuoti skirtingus vaikinų ir merginų požiūrius į draugystę, partnerystę. **Žinios ir suptarimas.** Paaiškinti, kokie įpročiai yra žalingi ir kokią riziką paaugliui kelia rūkymas, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas. Žinoti, kas padeda ir kas trukdo išlaikyti draugystę; kodėl turiu būti empatiškas ir neabejingas draugui tiek išgyvenant džiaugsmą, tiek patyrus nesėkmę. Paaiškinti, kokios savybės svarbios norint būti geru draugu, partneriu.

16.4.1.4. *Užsienio kalbos. Nuostatos.* Reikšti savo nuomonę įvairiais klausimais arba temomis. **Turinio apimtis.** Sveika gyvensena, maitinimasis, sveikata, higiena.

16.4.1.5. *Informacinės technologijos. Nuostatos.* Dirbant kompiuteriu saugoti sveikatą. **Gebėjimai.** Saugiai dirbti kompiuteriu, rūpintis savo sveikata. **Žinios ir suptarimas.** Laikytis darbo kompiuteriu taisyklių. Nusakyti mankštos svarbą sveikatai dirbant kompiuteriu.

16.4.2. Temos „Kultūrų įvairovė“ integracijos į 9–10 klasių bendrąsias programas pavyzdžiai.

16.4.2.1. *Istorija. Nuostatos.* Siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valsty-

bės tradicijas ir kultūros paveldą. Vertinti kitų tautų, religijų ir kultūrų palikimą ir prisidėti prie jo išsaugojimo.

16.4.2.2. *Geografija. Nuostatos.* Ugdyti pilietį, atsakingą už savo krašto, Europos kultūros likimą. **Gebėjimai.** Analizuojant ir vertinant įvairius šaltinius, nurodyti pagrindinius pasaulinių religijų ir kultūrų bruožus. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti, kas yra civilizacija ir kultūra, kokią įtaką civilizacija ir kultūra daro žmonių gyvenimui. Nurodyti pasaulines ir etnines religijas, jų kilmės centrus ir paplitimą. Nurodyti religijų išplitimo priežastis, bendrais bruožais jas apibūdinti.

16.4.2.3. *Pilietiškumo ugdymas. Nuostatos.* Būti atsakingiems už tautos paveldo išsaugojimą. Gerbti kitas tautas bei kultūras, jų įvairovę. Siekti geriau pažinti kitas kultūras ir jomis domėtis. Toleruoti kitą ir kitokį, rūpintis kitais. **Gebėjimai.** Atpažinti ir nagrinėti kultūros paveldo puoselėjimo pavyzdžius. Išskirti kultūros paveldo apsaugos problemą ir siūlyti jos sprendimo būdus. Palyginti tautines kultūras parodant jų unikalumą. Nagrinėti ir vertinti lietuvių požiūrį į tautines mažumas, lietuvių ir tautinių mažumų santykių praeityje ir dabartyje. Atpažinti ir nagrinėti rasinės, tautinės, religinės tolerancijos ir netolerancijos atvejus. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti pilietinę pareigą saugoti ir perduoti ateities kartoms kultūros paveldą. Pateikti savo tautos unikalumą įrodančių pavyzdžių. Paaiškinti tautinių kultūrų įvairovę, unikalumą ir būtinumą jas išsaugoti. Pateikti Lietuvoje esančių etninių mažumų pavyzdžių. Paaiškinti rasinės, tautinės ir religinės tolerancijos esmę. Pateikti tolerancijos tradicijų Lietuvoje pavyzdžių ir paaiškinti jų svarbą.

16.4.2.4. *Etika. Nuostatos.* Kitiškai vertinti prievartą kaip būdą problemoms spręsti. **Gebėjimai.** Apmąstyti nesantaikos, neapykantos priežastis, numatyti padarinius. Analizuoti tautų santykius, suvokti holokausto padarinius. Kitiškai vertinti prievartos naudojimą. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti nagrinėjamų grupių konfliktų, tautų nesantaikos ar karų, holokausto priežastis ir pasekmes. Argumentuoti, kodėl svarbu prisiimti bendrą atsakomybę už tautos žygius ir teisingai interpretuoti tautos istoriją. Ugdytis pagarbą kitoms tautoms – tokiu būdu prisidėti prie tarptautinio supratimo ir pagarbos.

16.4.2.5. *Lietuvių gimtoji kalba. Nuostatos.* Vertinti literatūrą kaip tautos kultūros dalį, kuria perduodama praeities kartų patirtis, vertybės, tradicijos, pa-

dedančios žmogui ugdytis tautinę savimone, tapti visaverčiu savosios kultūros dalyviu. Siekti pažinti ir vertinti kitų kultūrų unikalumą. **Žinios ir supratimas.** Sieti kūrinio vaizduojamą pasaulį, problematiką, vertybes su kūrinio kontekstu. Skirti biografinių, socialinių, istorinių kultūrinių kontekstus. Atpažinti tautosakos tipažus, vertybes, antikos, Biblijos ir kitus kultūrinius įvaizdžius grožiniuose ir negrožiniuose tekstuose.

16.4.2.6. *Užsienio kalbos. Nuostatos.* Plėtoti kultūrinę savimone suprantant kitokį mąstymą, kultūrą, gyvenseną, jauseną, gretinant užsienio kalbą su gimtąja. **Žinios ir supratimas.** Turėti žinių apie kalbos šalies realijas, būtinų bendrauti su tos kultūros atstovais.

16.4.2.7. *Dailė. Nuostatos.* Noriai prisidėti prie artimiausios aplinkos vertybių išsaugojimo, saugoti kultūros paminklus. **Gebėjimai.** Paaiškinti, kuo svarbūs visuomenės gyvenime vizualieji reiškiniai ir reginiai. Išvelgti praeities meninių stilių, vizualinių menų, dizaino, šiuolaikinės architektūros ir populiariosios kultūros įtaką savo aplinkoje. **Žinios ir supratimas.** Nusakyti, kaip technologijos veikia šiuolaikinės dailės formas (meninę fotografiją, skaitmeninę spaudą, videomeną, kinetinį meną ir kt.). Apibūdinti tautodailės įtaką šiuolaikiniams vizualiesiems reiškiniams.

16.4.2.8. *Muzika. Nuostatos.* Vertinti save kaip savo tautos muzikinės kultūros kūrėją ir skleidėją. Rinktis kokybišką įvairių stilių muziką. **Gebėjimai.** Klausant muzikos atpažinti ir nusakyti vienam ar kitam stiliui būdingus bruožus, kūrėjo individualaus stiliaus ypatumus. Paaiškinti kultūrinio konteksto (estetinių istorinio laikotarpio idealų, kūrėjo individualybės ir kt.) įtaką kompozitoriaus kūrybai ir analizuojamo kūrinio pobūdžiui. **Žinios ir supratimas.** Išvardyti žymiausius stilistinių epochų kompozitorius ir bent po vieną jų kūrinį, pagrindines populiariosios muzikos kryptis ir jų atstovus.

16.4.3. Temos „Klimato kaita“ integracijos į 9–10 klasių bendrąsias programas pavyzdžiai.

16.4.3.1. *Geografija. Nuostatos.* Ugdyti pagarbą, tausojamąjį požiūrį į gamtą ir socialinę aplinką, į jos įvairovę, ugdyti nusiteikimą koreguoti gyvenimo būdą, įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai. **Gebėjimai.** Analizuojant ir lyginant klimato žemėlapius, klimatogramas ir paveikslus, nusakyti klimatą lemiančių veiksnių įtaką Lietuvos ir Europos klimatui. Kitiškai vertinti orų pro-

gnozes. **Žinios ir supratimas.** Nurodyti orų prognozavimo būdus. Paaiškinti klimato kaitą lemiančias priežastis.

16.4.3.2. *Gamtamokslinis ugdymas.* **Nuostatos.** Taikyti įgytas žinias ir gebėjimus, pasirenkant įvairias medžiagas, taupiai jas naudoti, užtikrinant saugią ir švarią aplinką kitiems. **Gebėjimai.** Kritiškai vertinti žmogaus veiklos įtaką gamtai, pateikti svarbiausių ekologinių problemų sprendimo pavyzdžių. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti rūgščiojo lietaus susidarymą ir poveikį aplinkai. Pateikti svarbiausių vandens ir oro teršalų šaltinių gyvenamojoje vietovėje pavyzdžių; siūlyti būdus vandens ir oro taršai mažinti. Pateikti dažniausiai žemės ūkyje naudojamų cheminių medžiagų ir trąšų pavyzdžių, aptarti jų teikiamą naudą ir žalą. Bendrais bruožais apibūdinti chemijos technologijų pranašumus ir trūkumus.

16.4.3.3. *Pilietiškumo ugdymas.* **Nuostatos.** Siekti būti atsakingu, įsipareigojusiu, informuotu ir aktyviu pilietinės visuomenės nariu. **Gebėjimai.** Nagrinėti, kaip pasirinktą Europos ar pasaulio socialinę, ekonominę ar aplinkosaugos problemą sprendžia tarptautinės organizacijos.

16.4.3.4. *Užsienio kalbos.* **Turinio apimtis.** Ekologija: aplinkos apsauga, dabarties ekologijos problemos, jų sprendimo būdai.

17. Rekomenduojama literatūra

LR Vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“, 2003 m. rugsėjo 11 d. Nr. 1160. Vilnius.

Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategija. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2005.

Baltijos jūros regiono „Švietimo darbotvarkė 21“. Vilnius, 2002.

„Darbotvarkė 21“ – mokykloje. Vilnius: REC biuras Lietuvoje, 2003.

Visa ko pradžia yra maža. Vilnius: REC biuras Lietuvoje, 2003.

VII. Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamoji programa

18. Aktualumas, samprata, tikslas ir uždaviniai

18.1. Aktualumas. Šiuolaikinėje visuomenėje žmogui svarbios savybės –

aukštas savęs vertinimas, iniciatyvumas, gebėjimas atlikti lyderio vaidmenį, komunikabilumas – glaudžiai susijusios su dvasine ir fizine jo sveikata. Sveikata yra kasdienio gyvenimo šaltinis, o ne gyvenimo tikslas; ji apima socialinius ir asmeninius išteklius bei fizines galimybes. Gera sveikata leidžia žmonėms gyventi visavertį gyvenimą, kuris reiškia daug daugiau nei biologinis kelias nuo gyvybės pradžios iki mirties. Gyvenimas – nuolatinė fizinių, psichologinių, socialinių, ekonominių ir kitų aspektų raida. Sveikata – viena pagrindinių kokybiško žmogaus gyvenimo sąlygų. Kad mokiniai galėtų prisitaikyti šiandieniniame gyvenime, rastų savo vietą, mokėtų įveikti gyvenimo sunkumus, svarbu nuo mažens juos to mokyti. Gyvenimo įgūdžių ugdymas – tai vaikų ir jaunuolių asmeninių ir socialinių įgūdžių lavinimo programa.

18.2. Samprata. Gyvenimo įgūdžiai apima asmeninius ir socialinius įgūdžius. Pasaulio sveikatos organizacija gyvenimo įgūdžius apibūdina taip: „Tai gebėjimai prisitaikyti visuomenėje ir elgtis pozityviai, individų gebėjimas veiksmingai susidoroti su kasdienio gyvenimo poreikiais ir problemomis <...>, tai tokie gebėjimai, kurie jauniems žmonėms padeda išlaikyti psichinę sveikatą ir pasitikėjimą savo jėgomis, kai jie susiduria su gyvenimo realijomis“. Pasaulinė sveikatos organizacija yra priėmusi tokį sveikatos apibrėžimą: „Sveikata yra visiškos fizinės, dvasinės ir socialinės gerovės būseną, o ne vien ligos ar negalios nebuvimas“.

18.3. Tikslas. Ugdyti mokinių asmeninius, sveikatos tausojimo ir socialinius įgūdžius, rengiant juos gyvenimui už mokyklos ribų ir suaugusiųjų gyvenimui greitai besikeičiančioje visuomenėje.

18.4. Uždaviniai. Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamoji programa siekiama, kad mokiniai:

- gebėtų išsiaiškinti vertybes, kurias lemia jų elgesį;
- gebėtų įvertinti įgytą patirtį ir numatyti tolesnius veiksmus;
- gebėtų nustatyti asmeninio augimo sritis ir ieškoti galimybių savo gabumams ugdyti;
- žinotų savo teigiamąsias ypatybes ir trūkumus;
- suvoktų sveikatą kaip vertybę;
- suprastų atsakomybę už savo ir kitų sveikatos tausojimą.

19. Mokinių pasiekimai

19.1. Mokydamiesi sveikatos tausojimo ir gyvenimo įgūdžių mokiniai turėtų išsiugdyti šias nuostatas:

- teigiamai save vertinti, pasitikėti savimi, siekti sėkmės;
 - sąžiningai ir atsakingai veikti, numatyti savo elgesio pasekmes;
 - būti atspariems nesėkmėms ir konfliktams, ieškoti paramos ir ją priimti, įveikti stresą;
 - rūpintis savo ir kitų sveikata, saugiai elgtis, saugoti aplinką.
- 19.2. Mokiniai turėtų išsiugdyti įgūdžius ir gebėjimus:
- rūpintis savo sveikata, dvasios bei kūno grožiu;
 - prisitaikyti sparčiai besikeičiančioje aplinkoje;
 - elgtis pozityviai įveikiant kasdienio gyvenimo sunkumus;
 - priimti racionalius sprendimus renkantis sveiką gyvenimo būdą;
 - kritiškai mąstyti atsispiriant neigiamam socialiniam spaudimui;
 - prisiimti atsakomybę už savo ir kitų sveikatą;
 - valdyti konfliktus ir stresus, kurti ir palaikyti teigiamus tarpusavio santykius šeimoje, bendruomenėje ir visuomenėje;
 - sveikai gyventi.

19.3. Kad mokiniai galėtų sėkmingai ugdytis sveikatos ir gyvenimo įgūdžių gebėjimus, jie turi nusimanyti apie:

- save ir aplinkinius, savo augimą, žmogaus vystymąsi, kūno priežiūrą;
- turinčius įtakos žmogaus santykiams veiksnius, būdus, kuriais fizinė ir socialinė aplinka veikia sveikatą;
- fizinės, psichinės ir socialinės sveikatos aspektus ir jų sąveiką kasdieniame gyvenime;
- sveikatą palaikančius ir stiprinančius veiksnius;
- sveiką mitybą, darbą ir poilsį, fizinį aktyvumą ir saugumą;
- žalingų įpročių prevenciją: alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo pasekmes ir prevenciją;
- lytinį brendimą ir pasirengimą šeimai;
- įvairius su sveikatos saugojimu susijusius požiūrius ir nuostatas.

20. Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamosios programos santykis su bendrosiomis programomis

20.1. Gebėjimas rūpintis savo sveikata, dvasios bei kūno grožiu, prisitaikyti sparčiai besikeičiančioje aplinkoje, elgtis pozityviai, susidoroti su kasdienio gyvenimo sunkumais padeda žmogui saugoti psichinę bei fizinę sveikatą, didinti pasitikėjimą savo jėgomis, įgyti imunitetą nepalankiems aplinkos veiksniams ir siekti gyvenimo kokybės. Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamoji programa įgyvendinama:

- integruojant į formalųjį ugdymą;
- integruojant į neformalųjį ugdymą;
- mokyklai dalyvaujant projektuose (pvz., „Sveika mokykla“).

20.2. Derinant su kiekvienos ugdymo srities uždaviniais Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių programa integruojama į visų mokomųjų dalykų programas.

20.2.1. *Dorinis ugdymas.* Sudaromos sąlygos ugdyti savojo Aš suvokimą, savo vertės jausmą ir savigarbą, mokinių bendravimo ir bendradarbiavimo etiką bei kultūrą, puoselėti savitarpio pagalbos, pagarbos, teisingumo, pakantumo nuostatas ir jausmus; dėmesys dvasiniam mokinio tapsmui, asmens orumui ir bendrosioms dorinėms vertybėms.

Pavyzdys iš dorinio ugdymo srities (Etikos bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostata.** Gyventi sveikai ir kritiškai vertinti žalingų įpročių pavyzdžius savo aplinkoje, žiniasklaidoje. **Gebėjimai.** Mąstyti ir įvertinti riziką, kokią žalą gali padaryti rūkymas, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas. Gebėti atsispirti bendraamžių spaudimui.

20.2.2. *Gamtamokslinis ugdymas.* Mokiniai įgis žinių apie žmogaus kūno sandarą ir funkcionavimą, sveiką mitybą, alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją.

Pavyzdys iš gamtamokslinio ugdymo srities (Gamtamokslinio ugdymo bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostata.** Domėtis sveika gyvensena ir stengtis pritaikyti jos principus praktiškai. **Gebėjimai.** Remiantis įgytomis žiniomis apie maisto medžiagas, jų energinę vertę, paaiškinti sveikos mitybos esmę.

20.2.3. *Technologijos.* Mokiniai įgis žinių ir išsiugdys gebėjimus, reikalingus kasdieniame gyvenime ir buityje; atskleis savo pomėgius ir išbandys save veikloje, susijusioje su tolesne profesine veikla; įtvirtins sveikos gyvensenos įgūdžius ir nuostatas.

Pavyzdys iš technologijų srities (Technologijų bendroji programa. 7–8 klasės). **Nuostata.** Pasitikėti savo jėgomis, atsakingai ir kūrybingai spręsti problemas. **Gebėjimai.** Sukurti problemos sprendimo projektą arba gaminio gamybos aprašą, numatyti galutinį rezultatą, jo įgyvendinimo etapus, koregavimo galimybes, galimus sunkumus įgyvendinant, apibrėžti sprendžiamos problemos vertinimo kriterijus.

20.2.4. *Meninis ugdymas.* Mokiniai įgis žinių apie asmens meninės saviraiškos ir kūrybos galimybes; didins pasitikėjimą savo jėgomis.

Pavyzdys iš meninio ugdymo srities (Šiuolaikinių menų programa. 9–10 klasės). **Nuostata.** Ugdytis pasitikėjimą savimi: savo jėgomis, gebėjimais ir galimybėmis, kūrybingumu. **Gebėjimai.** Iš aktualių socialinių įvykių, asmeninės patirties ir išgyvenimų, meno kūrinių semtis idėjų savo kūrybai.

20.2.5. *Socialinis ugdymas.* Mokiniai mokysis suprasti pasaulį, kuriame gyvena, įgis patirties prasmingai ir atsakingai jame veikti. Nagrinės žmonių gyvenimą gamtinėje, socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje, tyrinės praeitį ir dabartį ir mėgins projektuoti ateitį, puoselės vertingą socialinę ir pilietinę patirtį, demokratines asmens nuostatas ir vertybes, įgis patirties dalyvaudami grupių, komandų veikloje, gebės ištraukti į vietinės bendruomenės gyvenimą.

Pavyzdys iš socialinio ugdymo srities (Geografijos bendroji programa. 9–10 klasės). **Nuostata.** Ugdyti pasitikėjimą savo veiksmais įvairiose situacijose. **Gebėjimai.** Savarankiškai naudojantis vietovės planu, orientuotis vietovėje.

20.2.6. *Kalbos.* Mokiniai ugdysis komunikavimo ir kultūrinę kompetencijas, kurios sudaro prielaidas bręsti kaip asmenybei, sėkmingai mokytis, bendrauti, veikti įvairiose socialinėse ir kultūrinėse situacijose, formuoti pilietinę savimone.

Pavyzdys iš kalbų srities (Lietuvių gimtosios kalbos bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostatos.** Išklaudyti kitą, gerbti jo nuomonę. Ginti savo nuomonę neįžeidžiant kitų. Atsakyti už savo pasakymų tikrumą, aiškumą. Siekti tobulinti savo kalbėjimo ir klausymo gebėjimus. **Gebėjimai.** Išsakyti savo nuomonę apie gerai pažįstamus dalykus, vertinti, argumentuoti remiantis patirtimi.

20.2.7. *Kūno kultūra.* Mokiniai įgis sveikatą stiprinančio fizinio aktyvumo poreikį, ugdysis gebėjimą kritiškai nagrinėti ir vertinti aktualius sveikatos tausojimo, mankštinosi ir sporto klausimus, stiprins savistabos, savikontrolės ir

saviugdos įgūdžius; patirs fizinio ugdymosi galimybių ir judėjimo formų įvairovę, siejamą su fiziniu pajėgumo didinimu, judesių kultūros gerinimu, sveikatos stiprinimu ir saviraiškos galimybėmis. Ugdysis bendravimo, bendradarbiavimo komandoje ir grupėje nuostatas ir elgesį.

Pavyzdys iš kūno kultūros srities (Kūno kultūros bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostata.** Nebijoti ieškoti atsakymų į klausimus, kylančius brendimo laikotarpyje. **Gebėjimai.** Aiškintis paauglystėje kylančius klausimus. **Žinios ir supratimas.** Pasakyti, kur kreiptis ir kas gali padėti išsiaiškinti paauglystėje, brendimo laikotarpiu, kylančias problemas. **Nuostata.** Ugdytis neigiamą požiūrį į alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą. **Gebėjimai.** Gebėti atsispirti spaudimui rūkyti, vartoti alkoholinius gėrimus ir kitas psichiką veikiančias medžiagas. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti ir (arba) pateikti pavyzdžių, kaip išvengti bendraamžių ar kitų asmenų spaudimo rūkyti, vartoti alkoholinius gėrimus ar kitas psichiką veikiančias medžiagas.

20.2.8. *Informacinės technologijos.* Mokiniai įgis žinių, kaip tinkamai ir atsakingai naudotis šiuolaikinėmis komunikacinėmis priemonėmis kasdienėje veikloje; gebės ieškoti, analizuoti, kritiškai vertinti, apibendrinti ir perteikti informaciją kitiems.

Pavyzdys iš informacinių technologijų srities (Informacinių technologijų bendroji programa. 5–6 klasės). **Nuostata.** Dirbant kompiuteriu saugoti sveikatą. **Gebėjimai.** Saugiai dirbti kompiuteriu, rūpintis savo sveikata. **Žinios ir supratimas.** Laikytis darbo kompiuteriu taisyklių. Nusakyti mankštos svarbą sveikatai dirbant kompiuteriu.

21. Rekomenduojama literatūra

- Aktyvaus mokymo metodai.* Mokytojo knyga. 2-asis leidimas. Vilnius, 1999.
- Butkienė G., Kepalaitė A. *Mokymasis ir asmenybės brendimas.* Vilnius, 1996.
- Černius V. J. *Mokytojo pagalbininkas.* Kaunas, 1992.
- Davidavičienė A. G. *Sveikos gyvensenos įtvirtinimas mokyklose.* Vilnius, 1996.
- Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa.* Vilnius, 2004.
- Goštautas A., Pilkauskienė I. ir kiti. *Bendravimo įgūdžių ugdymas intensyvaus mokymo stovykloje „Sniego gniūžtė“.* Mokymo priemonė. Kaunas, 2002.

- Grendstad N. M. *Mokytis – tai atrasti*. Vilnius, 1996.
- Gudžinskienė V. *Kritinio mąstymo svarba ugdant sveiką gyvenseną*. Metodinė priemonė. Vilnius, 2000.
- Herring J. E. *Informacinių įgūdžių ugdymas mokykloje*. Vilnius, 1998.
- Jaunimo sveikatos stiprinimas Europoje. Sveikatos ugdymas mokykloje*. Ugdymo priemonė mokytojams ir kitiems asmenims, dirbantiems su jaunimu. 2-asis leidimas. Vilnius, 1998.
- Jociūtė A., Zaborskis A. *Sveikatą stiprinančių mokyklų veiklos rodikliai*. Panevėžys, 2000.
- Kito link*. Žaidimai ir sielovados pratimai jaunimui. Parengė kun. A. Saulaitis S. J. V., 2002.
- Konfliktai ir bendravimas*. Vadovas po konfliktų valdymo labirintą. Vilnius, 1996.
- Lepeškienė V. *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius, 1996.
- Mokykla be narkotikų*. Mokytojo knyga. Vilnius, 2002.
- Mokinių sveikatos ugdymas ir stiprinimas: dabartis ir perspektyvos*. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 2001.
- Petrauskienė A., Zaborskis A. *Aukime sveiki*. Auklėtojos knyga. Kaunas, 2000.
- Poškuvienė R. *Sveikatos ugdymo įvadas*. Vilnius, 2004.
- Protinės ir emocinės sveikatos stiprinimas Europos sveikatos mokyklų tinkle*. Mokymo priemonė mokytojams ir kitiems darbuotojams su jaunimu. Vilnius, 1995.
- Skills for Life. A whole School Approach to Personal and social Development*. Lions-Tacade, 1994.
- Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. Pradinių klasių mokinių įgūdžiams lavinti*. Vilnius, 2001.
- Sveikatos versmės*. Konferencijos medžiaga. Panevėžys, 2000.
- Zaborskis A., Makari J. *Lietuvos mokinių gyvensena: raida 1994–1998 metais ir vertinimas tarptautiniu požiūriu*. Panevėžys, 2001.

VIII. Kultūrinio sąmoningumo integruojamoji programa

22. Aktualumas, samprata, tikslas, uždaviniai

22.1. Aktualumas. Švietimas padeda išsaugoti ir atnaujinti visuomenėje bendrą kultūrinį pagrindą, spręsti didėjančios socialinės ir kultūrinės įvairovės klausimą. Lietuvai įstojus į ES, reikia papildomų pastangų, kad mokiniai ir visuomenė susiformuotų priklausymo gimtajai kultūrinei bendruomenei – etninei, tautinei, europinei – jausmą, be kurio neįmanomas atviras ir pagarbus požiūris į kitas kultūras. Lietuva tampa patraukli vis didesniai imigrantų skaičiui, todėl kultūrinė įvairovė šalyje didėja ir ateityje didės. Būtina, kad mokiniai pasirengtų kultūriniam dialogui su Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų atstovais, imigrantais, turistais, taip pat, patekę į kitų šalių kultūrinę aplinką, gebėtų prie jos prisitaikyti. Tautinių mažumų atstovams, gyvenantiems Lietuvoje, svarbu gerai pažinti mūsų visuomenės istorinį-kultūrinį kontekstą, kad galėtų į jį integruotis.

22.2. Kultūros paveldas (materialusis ir nematerialusis) yra svarbus skatinant pilietinį bendrumą, toleranciją ir darnų įvairių kultūrų sugyvenimą. Šiandien labiau nei kada nors anksčiau kultūros paveldui kyla grėsmė dėl globalizacijos, kultūrinio supanašėjimo, urbanizacijos, kitų veiksnių. Būtina išsaugoti ateinančioms kartoms kultūros formų įvairovę, ypač tas, kurioms yra realus pavojus išnykti (žodinę kūrybą ir kt.).

22.3. Žinių visuomenėje daug reikšmės teikiama žmogaus kūrybiniam gabumams ir talentams, pasireiškiantiems ne vien meno, bet ir visose kitose veiklos srityse. Vis labiau plečiasi kūrybinės industrijos veikla (dizainas, reklama, filmų kūrimas, televizija, žaidimai, kt.), ji tampa svarbia verslo šaka. Kultūrų paveldas tampa svarbiu informacijos ir kūrybinių idėjų šaltiniu. Mokiniai turi suvokti, kaip jie gali atverti savo kūrybines išgales ir dalyvauti įvairioje kūrybinėje kultūrinėje veikloje, glaudžiai susijusioje su ekonomine nauda. Mokiniai taip pat turėtų išmokti vertinti estetiškos raiškos formų savybes kasdieniame gyvenime, meninėje ir kitokioje kūryboje.

22.4. **Samprata.** Kultūra yra visuma kūrinių, kuriuos yra sukūrusi žmonija, atskiros tautos ir kūrėjai. Tai įvairių tautų, grupių kūrybinės raiškos formos, jomis išreiškiamos vertybės, idėjos, žinios ir joms sukurti reikalingi įgūdžiai, tradicijos, kuriomis sukaupia patirtis perduodama iš kartos į kartą. Kultūrinis są-

moningumas yra asmens kompetencija, kuri reiškiasi mokėjimu pripažinti, gerbti, saugoti kultūrinę įvairovę ir dalyvauti socialiai vertingoje kultūrinės raiškos veikloje.

22.5. **Tikslas.** Padėti mokiniams įgyti kultūrinio sąmoningumo žinių, ugdyti gebėjimus, nuostatas, reikalingas suprasti, priimti, gerbti ir dalyvauti perduodant įvairių asmenų, grupių, tautų, rasių sukurtas kultūrinės vertybes, plėtoti savo kultūrinės raiškos gabumus.

22.6. Kultūrinio sąmoningumo integruojamosios programos **uždaviniai** yra padėti mokiniams:

- suvokti kultūrinio sąmoningumo reikšmę gyvenant Europoje ir globaliame pasaulyje;
- formuoti asmeninį kultūrinį tapatumą;
- geriau pažinti kitas kultūras ir labiau jomis domėtis;
- ugdytis tarpkultūrinio bendravimo gebėjimus;
- pažinti ir išbandyti kultūrinės raiškos galimybes.

23. Mokinių pasiekimai

23.1. Kultūrinio sąmoningumo integruojamoji programa padės mokiniams išsiugdyti šias nuostatas:

- tapti gimtosios ir europinės kultūros atstovu;
- pripažinti ir gerbti kitų rasių, tautų, grupių, asmenų kultūrinės vertybes;
- išsaugoti kultūrų ir gamtos paveldą ateities kartoms;
- teigiamai vertinti istorines ir šiuolaikines kultūrinės raiškos formas;
- pripažinti savo ir kitų asmenų kūrybinius gabumus, pastangas juos plėtoti dalyvaujant kultūrinėje raiškoje;
- pripažinti estetinių vertybių svarbą visaverčiam žmogaus gyvenimui.

23.2. Mokiniai turėtų išsiugdyti šiuos kultūrinio sąmoningumo gebėjimus:

- atpažinti gimtajai, tautos, bendruomenės kultūrai būdingas vertybes ir elgesio bruožus;
- bendraujant su įvairių įsitikinimų, tautų, grupių atstovais atsižvelgti į požiūrių, kalbos ir elgesio skirtumus, vengti stereotipinių nuostatų;
- naudotis visuomenės, kurioje gyvena, kultūros produktais: žiniasklaida, menu, laisvalaikio praleidimo formomis;

- paaiškinti elgesį tam tikros kultūros įtaka, prisitaikyti prie kultūrinių aplinkos skirtumų, konstruktyviai spręsti iškilusius konfliktus;
- dalyvauti kultūrų ir gamtos paveldo saugojimo ir panaudojimo veikloje;
- įvairiomis priemonėmis – menų, mokslo, technologijų ir kt. – kūrybingai ir vertingai dalyvauti kultūrinėje estetinėje raiškoje.

23.3. Ugdymo procese mokiniai turėtų įgyti žinių, susijusių su kultūrinio tapatumo kūrimusi ir išraiška, su kultūrų ir gamtos paveldu, jo globa, išsaugojimu, panaudojimu, su rasių, tautų, grupių kultūrinių skirtumų pažinimu, žinių apie didžiausius kūrėjus, jų kūrinius, dalyvavimo kultūrinėje raiškoje galimybes.

23.3.1. Pagrindinės žinios, susijusios su kultūrinio tapatumo kūrimusi ir išraiška:

- pagrindinės tradicijos, kurių laikosi bendruomenė (mokyklos, vietos, tautos, etninė, europinė), kultūrinį tapatumą išreiškiantys simboliai, tradicijos, šventės;
- pagrindiniai kūriniai, simboliai, ženklai, kurių vartojimas leidžia grupei priskirti save tam tikrai kultūrai, subkultūrai;
- svarbiausi būdai, kuriais lietuviai, gyvendami už Lietuvos ribų, gali parodyti savo kultūrinį tapatumą.

23.3.2. Žinios, susijusios su kultūrų ir gamtos paveldu, jo globa, išsaugojimu, panaudojimu:

- didžiausi pavojai kultūrų ir gamtos paveldo įvairovei (urbanizacija, globalizacija, supanašėjimas ir kt.) ir kaip jie reiškiasi konkrečiose srityse (pvz., meninėje, socialinėje, mokslinėje, sportinėje ir kt.);
- Lietuvos gamtos ir kultūros paveldo objektai, įrašyti į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą;
- būdai, kuriais materialusis ir nematerialusis kultūros paveldas yra išsaugomas ateities kartoms (įstatymų, vertybių sąrašų, įrašų, filmų, elektroninių saugyklų kūrimas);
- pavyzdžiai, rodantys, kaip tradicinės kultūros paveldas panaudojamas šių dienų gaminiams, šventėms, pramogoms, paslaugoms.

23.3.3. Žinios, susijusios su religijų, rasių, tautų, visuomenės grupių kultūrinių skirtumų pažinimu:

- krikščionių ir musulmonų, kitų religijų, lietuvių ir kitų Europos ir pasaulio

tautų, Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų (lenkų, žydų, romų, totorių ir kt.) kultūrų raiškos formos, rodančios, kad tos pačios vertybės (pagarba, mandagumas, meilė ir kitos) reiškiamos skirtingai;

- raiškos formos, būdingos paauglių, jaunimo subkultūroms;
- netolerancijos kitokiai kultūrai pavyzdžiai (pajuoka, diskriminacija, neigiami stereotipai ir kt.) ir jų šaltiniai (pramogų verslas, reklama ir kt.);
- pavyzdžiai, iliustruojantys psichologinę ir socialinę atskirtį, gresiančią nepažįstant ir (arba) nepriimant kultūrinių skirtumų (kultūrinis šokas, žeminimas, konfliktai, ksenofobija ir kt.);
- konfliktų, kylančių dėl kultūrinių skirtumų, konstruktyvaus sprendimo būdai.

23.3.4. Esminės žinios apie žymiausias kūrėjus, jų kūrinius, dalyvavimo kultūrinėje raiškoje galimybes, estetinį vertinimą:

- labiausiai Europoje, pasaulyje pripažinti Lietuvos žmonių, jų laimėjimai;
- kultūrinių mainų, kultūrinio bendradarbiavimo svarba plėtojant pažangias kūrybines, kultūrinės idėjas ir technologijas;
- žinios apie su kultūra susijusio verslo galimybes;
- būdai ir formos, kuriomis galima dalyvauti kultūrinėje raiškoje įvairaus amžiaus, išsilavinimo, polinkių ir interesų, socialinės padėties asmenims;
- estetinio vertinimo kriterijai (darna, natūralumas, įvairovė, prasmingumas ir kt.).

24. Kultūrinio sąmoningumo integruojamosios programos santykis su bendrosiomis programomis

24.1. Ši programa turėtų būti integruojama į visų mokomųjų dalykų programas. Geriausia ją integruoti į vieno dalyko mokymo procesą arba jungti ja kelių dalykų tematiką. Kultūrinio sąmoningumo integruojamoji programa turėtų būti įgyvendinama projektų metodu, sudarant galimybę mokiniams pritaikyti žinias, gebėjimus, parodyti nuostatas realioje ar imituojamoje tikrovėje, prisidėti prie paveldo išsaugojimo. Rekomenduojama, įgyvendinant šią programą, užmegzti ryšį su vietinės ir nacionalinės reikšmės kultūros organizacijomis (muziejais, teatrais, paveldo apsaugos įstaigomis, meno kolektyvais ir kt.), sporto, verslo, laisvalaikio organizavimo įstaigomis, įtraukti tėvus ir kitus vietos bendruomenės narius į kultūrinės raiškos procesą.

24.2. Kultūrinio sąmoningumo elementai integruoti įvairių dalykų programose.

24.2.1. Mokant *socialinio ugdymo* dalykų, daugiau dėmesio skiriama Europos Sąjungos ir Lietuvos veiksams, kuriais pripažįstama kultūrų įvairovė ir kuriama demokratiška daugiakultūrė visuomenė. Pavyzdžiai iš socialinio ugdymo srities:

24.2.1.1. Etikos bendroji programa. 7–8 klasės. **Nuostatos.** Toleruoti ir vertinti žmonių ir tautų įvairovę. Vertinti savo krašto bendravimo tradicijas ir kultūrą. **Gebėjimai.** Skirti savo tautos ypatumus, vertinti jos praeities žygdarbius, puoselėti idealus, gerbti simbolius. Gerbti kitatautį, esantį toje pačioje klasėje, suvokti jo tautos simbolius ir istorinį kontekstą. **Žinios ir supratimas.** Apibrėžti, kas yra tauta, kokių pagrindų ji jungia žmones. Paaiškinti, kas sieja Lietuvoje gyvenančius skirtingų tautybių žmones.

24.2.1.2. Istorijos bendroji programa. 9–10 klasės. **Nuostata.** Vertinti kitų tautų, religijų ir kultūrų palikimą ir prisidėti prie jo išsaugojimo. **Gebėjimai.** Atskleisti veiksnius, keitusius žmogaus pasaulėžiūrą ir kultūrą XIX a. – XX a. pradžioje. Paaiškinti masinės kultūros atsiradimo priežastis. **Žinios ir supratimas.** Pateikti žmogaus pasaulėžiūros pokyčių XIX a. – XX a. pradžioje pavyzdžių. Pateikti pavyzdžių, atskleidžiančių kultūros permainas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje.

24.2.1.3. Pilietiškumo ugdymo bendroji programa. 9–10 klasės. **Nuostata.** Būti atsakingam už tautos paveldo išsaugojimą. **Gebėjimai.** Atpažinti ir nagrinėti kultūros paveldo puoselėjimo pavyzdžius. Išskirti kultūros paveldo apsaugos problemą ir siūlyti jos sprendimo būdus. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti pilietinę pareigą saugoti ir perduoti ateities kartoms kultūros paveldą. Pateikti savo tautos unikalumą įrodančių pavyzdžių.

24.2.2. Mokant *kalbų*, kartu puoselėjama asmens kultūrinė branda, kūrybinumas, kitų tautų kultūrinio konteksto pažinimas.

24.2.2.1. Pavyzdys iš kalbų srities (Lietuvių gimtosios kalbos bendroji programa. 5–6 klasės). **Gebėjimai.** Reikšti mintis žodžiu taisyklinga ir stilinga kalba: paisyti kalbos normų, kalbėti tiksliai ir aiškiai. **Žinios ir supratimas.** Suprasti, kad kalba nuolat kinta, kad kalbos taisyklingumas, pasirinktų žodžių tikslumas padeda klausytojui geriau suvokti prasmę. Taisyklingai vartoti gramatikos konstrukcijas, įtrauktas į programos Turinio apimtį. **Ugdymo gairės.** Mokiniai

analizuoja savo ir kitų kalbą, mokosi pastebėti normų pažeidimus, ieško geriausių taisyso variantų. Mokiniai diskutuoja apie dabartinę lietuvių kalbos padėtį, mokytojo padedami aiškinasi, ką reiškia, kad lietuvių kalba yra valstybinė, kas atsitiktų tautai, jeigu ji neturėtų savo kalbos.

24.2.2.2. Pavyzdys iš kalbų srities (Pirmosios užsienio kalbos bendroji programa. 7–8 klasės). **Nuostata.** Skaityti užsienio kalba, turint tikslą suprasti ir susipažinti su kitos šalies kultūra ir tradicijomis, mokinių gyvenimo realijomis. **Gebėjimai.** Suprasti samprotavimo elementų turinčių tekstų pagrindinę informaciją ir mintį. **Žinios ir supratimas.** Turėti žinių apie kalbos šalies realijas, būtinų bendrauti su tos kultūros atstovais.

24.2.3. Mokant *matematikos*, išryškinamos matematikos idėjos ir jų kūrėjai, specifinės, su matematika susijusios vertybės, normos, taisyklės kaip kultūros dalis, kūrybinės matematikos taikymo galimybės.

Pavyzdys iš matematikos srities (Matematikos bendroji programa. 7–8 klasės). **Gebėjimai.** Įvairiuose informacijos šaltiniuose rasti reikiamos informacijos apie matematikos mokslo laimėjimus, ją kritiškai vertinti, apibendrinti ir pristatyti kitiems. Vertinti įgyjamas matematikos žinias ir gebėjimus, išvelgti jų pritaikomumą, reikalingumą, naudingumą. **Žinios ir supratimas.** Pasakyti, pateikti matematikos pritaikymo kasdieniame gyvenime, per kitus mokomuosius dalykus pavyzdžių. Pateikti matematikos mokslo atradimų, kurie yra pritaikomi įvairių profesijų atstovų veikloje, pavyzdžių.

24.2.4. Mokant *gamtos mokslų ir technologijų* dalykų, atkreipiamas dėmesys į mokslo ir technikos pažangos raidą, puoselėjama pagarba gyvajai ir negyvajai gamtai, atsakomybė už gamtos išteklių naudojimą.

Pavyzdys iš gamtamokslinio ugdymo srities (Gamtamokslinio ugdymo bendroji programa. 9–10 klasės). **Nuostatos.** Suvokti, kad biologinę įvairovę lemia genai ir aplinka. Suprasti, kodėl reikia saugoti gyvybę. Kritiškai vertinti biotechnologijų taikymą. **Gebėjimai.** Susieti evoliucijos procesą su organizmų įvairovės atsiradimu ir argumentuoti, kodėl reikia saugoti biologinę įvairovę. **Žinios ir supratimas.** Remiantis turima informacija apie augalų ir gyvūnų vaidmenį Žemėje, paaiškinti, kodėl reikia saugoti biologinę įvairovę. Nurodyti, kad mikroorganizmų įvairovė taip pat yra evoliucijos rezultatas. Remiantis mikroorganizmų naudojimo biotechnologijoje pavyzdžiais paaiškinti, kuo svarbi šių organizmų įvairovė.

24.2.5. Mokant *meninio ugdymo* dalykų, aptariamoms ES bendradarbiavimo kultūros srityje programoms, UNESCO saugomi Lietuvos kultūros ir gamtos paminklai, meno istorinės raidos bruožai, didžiųjų kūrėjų idėjos, taisyklės, kūrinių vertybės, reikšmė ir prasmė. Atkreipiamas dėmesys į aukštojo ir masinio meno vertybes, jų skirtumus. Pavyzdžiai iš meninio ugdymo srities:

24.2.5.1. Dailės bendroji programa. 5–6 klasės. **Nuostatos.** Domėtis savo ir kitų kraštų kultūrinėmis tradicijomis, jas gerbti ir saugoti. Gerbti kultūros paveldą ir suvokti jo išsaugojimo svarbą. **Gebėjimai.** Tyrinėti artimiausios aplinkos gamtos ir kultūros paminklų vertę, etnokultūrinės vietos bendruomenės tradicijas ir papročius. **Žinios ir supratimas.** Stebėti, kokie daiktai ir pastatai buvo kuriami senovėje, kokie kuriami dabar įvairiuose kraštuose, kokia jų paskirtis ir formos, kokios naudojamos medžiagos. Išvardyti artimiausios aplinkos gamtos ir kultūros paminklus, savais žodžiais pasakoti apie vietos bendruomenės kultūros tradicijas.

24.2.5.2. Muzikos bendroji programa. 5–6 klasės. **Nuostata.** Gerbti savo krašto muzikinę kultūrą. **Gebėjimai.** Išklausus muzikos kūrinį apibūdinti sukeltą išpūdį. Apibūdinti kūrinio charakterio ryšį su regionu, tradicijomis ir pan. Išgirsti ir įvardyti nurodytus išraiškos elementus. **Žinios ir supratimas.** Iš klausos priskirti kūrinio fragmentą konkrečiam stiliui (džiazas, rokas, populiarioji, modernioji ar senovinė muzika), taip pat konkrečiam kraštui (Lietuvos regionai ir tradiciniai žanrai, Europos ir pasaulio tautų muzika).

24.2.5.3. Šokio bendroji programa. 9–10 klasės. **Nuostata.** Gerbti šokio tradicijas ir domėtis šiuolaikiniais šokio reiškiniais. **Gebėjimai.** Iš pavyzdžių atpažinti ir palyginti šokius pagal būdingus tam tikro meto, krašto, žanro, stiliaus šokio bruožus. **Žinios ir supratimas.** Skirti stilistinę šokio įvairovę, nusakyti jos santykį su praeities šokio menu.

24.2.5.4. Teatro bendroji programa. 9–10 klasės. **Nuostata.** Didžiuotis lietuvių teatro laimėjimais Europoje ir pasaulyje. **Gebėjimai.** Apibūdinti Lietuvos profesionaliojo ir mėgėjų teatro laimėjimus Europoje ir pasaulyje. **Žinios ir supratimas.** Pateikti labiausiai pripažintų Lietuvos profesionaliojo ir mėgėjų teatro vaidinimų pavyzdžių, nurodyti jų ypatumus.

24.2.6. Mokant *kūno kultūros* dalyko, puoselėjama asmens fizinė kultūra. Pavyzdys iš kūno kultūros srities (Kūno kultūros bendroji programa. 7–8 kla-

sės). **Nuostatos.** Tausoti savo sveikatą. Sąmoningai planuoti fizinio aktyvumo laiką. **Gebėjimai.** Rūpintis savo sveikata, numatyti savo parengiamojo fizinio tobulėjimo žingsnius. **Žinios ir supratimas.** Paaiškinti sveikatos stiprinimo ir tausojimo būdus bei priemones. Apibrėžti svarbiausius kriterijus, pagal kuriuos sudaromas asmeninis fizinio aktyvumo planas.

25. Rekomenduojama literatūra

Vaikų ir jaunimo kultūrinio ugdymo koncepcija (patvirtinta 2008 m. sausio 9 d. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK-43).

Abramavičiūtė I., Andriulienė A., Leončikas T., Žiobienė E. *Tarpusavio supratimas: tarptautinė tolerancija*. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004.

Beresnevičiūtė V. *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikiniame Lietuvos visuomenėje. Etniškumo studijos*. Vilnius: Eugrimas, 2005.

Pasaulio paveldas – jaunimo rankose. Pažinti, puoselėti ir dirbti. Mokymo vadovas pedagogams. Adaptuotą leidimą parengė A. Kasparavičienė, G. Raščius, A. Dirmaitė, L. Baugailiškytė. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija. Vilnius, 2005.

IX. Prevencinės programos

26. Aktualumas, samprata, tikslas, uždaviniai

26.1. Aktualumas. Europos Sąjungos šalių patirtis liudija, kad prevencinės programos, paremtos fragmentišku švietimu sveikatos srityje ir orientuotos vien į vaiko pažintinius procesus, veik nekeičia jo elgsenos ir socialinės sąveikos. Norint išvengti priekabiavimo, žalingų įpročių, priklausomybės ligų ir gyvenimo krizių sukeliama žmogaus elgesio sutrikimų, būtina sudaryti sąlygas ir galimybes mokinių veiklai, grindžiamai bendradarbiavimu, ir į tą veiklą įtraukti mokinius. Tik tokioje veikloje mokinys įgis ir tobulins socialinio bendrabūvio įgūdžius, ugdysis atsakomybę, atjautą, pasitikėjimą savimi ir atsparumą rizikos veiksnių poveikiui.

26.2. Samprata. Prevencija – tai įvairių priemonių taikymas siekiant išvengti neigiamų gyvenimo reiškinių mokinių aplinkoje ir ugdyti mokinių atsparumą

dar iki susiduriant su jais. Šiuolaikinės prevencinės programos apima visuminį žinių, gyvenimo įgūdžių, nuostatų ir vertybių ugdymą. Šių programų ugdymojo paskirtis – rengti jaunos žmones gyvenimui, ugdyti brandžią ir dorovingą asmenybę, gebančią kurti ir palaikyti brandžius tarpasmeninius santykius, puoselėti sveikatą ir pasipriešinti neigiamai aplinkos įtakai; prevencinė paskirtis – vykdyti žalingų įpročių, priklausomybės ligų, elgesio krizių prevenciją.

Svarbu ne tik teikti informaciją apie žalingus įpročius, priklausomybės ligas, jų pasekmes ar sveikos gyvensenos pranašumus – daug svarbiau per kryptingą pozityvią veiklą keisti netinkamas mokinių nuostatas, elgesio modelius, remiantis visuomenėje, šeimoje, artimiausioje aplinkoje vyraujančiomis nuostatomis ir vertybėmis.

26.3. Tikslas. Puoselėti mokinių sveikatingumą ir sveiką gyvenseną, vykdyti žalingų įpročių, priklausomybės ligų, elgesio krizių prevenciją.

26.4. Uždaviniai. Prevencinėmis programomis siekiama padėti mokiniams:

- ugdytis savigarbą, savo vertės suvokimą ir pasitikėjimą savimi;
- ugdytis atsparumą rizikos veiksniams;
- susikurti sveiko gyvenimo modelį ir jo laikytis;
- formotis gyvenimo įgūdžius, vertybes ir nuostatas, reikalingus aplinkos spaudimui atlaikyti ir krizėms įveikti.

27. Mokinių pasiekimai

Dalyvaudami prevencinėse programose mokiniai:

- ugdosi nuostatas:
 - teigiamai vertinti save ir kitus;
 - sąžiningai, garbingai ir atsakingai veikti siekiant tikslo ir numatant savo elgesio pasekmes;
 - atsisipirti aplinkos spaudimui neprarandant orumo ir savigarbos;
 - sveikai gyventi;
- ugdosi įgūdžius ir gebėjimus:
 - siekti tikslo, planuoti savo veiksmus, numatyti jų pasekmes;
 - bendraujant su kitais atpažinti būdingas žalingų įpročių apraiškas;
 - kritiškai mąstyti ir spręsti problemas;
 - valdyti stresą, konfliktines situacijas;

- pagrįstai rinktis ir taikyti įvairias problemų sprendimo strategijas;
- patiems mąstyti apie savo laimėjimus ir pažangą ir ją įvertinti;
- įgyja žinių ir supratimo apie:
 - save, savo augimą, lytinį brendimą ir pasirengimą šeimai, šeimos narių, bendruomenės, visuomenės santykius;
 - veiksnius, turinčius neigiamos įtakos žmogaus sveikatai ir žalojančius ją;
 - veiksnius, palaikančius ir stiprinančius fizinę, psichinę ir socialinę sveikatą;
 - sveikos mitybos, darbo ir poilsio režimo, fizinio aktyvumo reikšmę ir įtaką sveikatai, sėkmingam mokymuisi ir darbui;
 - žalingų įpročių prevenciją: alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, ankstyvo lytinio gyvenimo ir kt. pasekmes sveikatai, gyvenimo ir mokymosi kokybei;
 - įvairius su žalingų įpročių ir priklausomybės ligų prevencija susijusius požyrius ir nuostatas.

28. Prevencinių programų santykis su bendrosiomis programomis

28.1. Prevencinės programos papildo bendrąsias programas.

28.2. Prevencinės programos orientuojamos ne į žinių perteikimą, o į numatomus mokinių pasiekimus – gyvenimo įgūdžius ir gebėjimus.

28.3. Prevencinės programos nurodo mokyklai prevencinio darbo kryptį ir gali būti įgyvendinamos atsižvelgiant į mokyklos ir (arba) klasės kontekstą keletais skirtingais būdais:

- integruojant į mokomųjų dalykų programų turinį. Integravimas turėtų būti lankstus, nedidinti mokinių mokymosi krūvių ir teikti galimybę programas įgyvendinti įvairesniuose kontekstuose;
- įvedant specialų kursą kaip pasirenkamąjį dalyką kuriai nors klasei ar klasems. Šiuo atveju labai svarbu užtikrinti programos įgyvendinimo tęstinumą;
- integruojant į papildomąjį ugdymą ir neformaliojo švietimo programas;
- integruojant į klasės valandėles. Šiuo atveju programos įgyvendinimas labai glaudžiai siejamas su klasės kontekstu;

- integruojant į kitas programas, pvz., „Gyvenimo įgūdžių ugdymas“, „Socialinių įgūdžių ugdymas“ ir kt.;
- kitu mokyklos pasirinktu būdu: vykdant trumpalaikius ir (arba) ilgalaikius projektus; pasinaudojant nepamokine ugdomąja veikla, bendruosiuose ugdymo planuose numatomu pažintinės veiklos laiku. Šiuo atveju svarbu, kad programos įgyvendinimas būtų sistemingas ir orientuotas į mokinius.

29. Rekomenduojama literatūra

Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Programa ir knyga mokytojui. Vilnius, 2003.

Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Vilnius, 2005.

Gudžinskienė V. *Kritinio mąstymo svarba ugdant sveiką gyvenseną*. Metodinė priemonė. Vilnius, 2000.

Kito link. Žaidimai ir sielovados pratimai jaunimui. Parengė kun. A. Saulaitis S. J. V., 2002.

Konfliktai ir bendravimas. Vadovas po konfliktų valdymo labirintą. Vilnius, 1996.

Kritinio mąstymo ugdymas sėkmingai ateities karjerai. Integruota karjeros ugdymo programa bendrojo lavinimo mokyklai. Vilnius, 2006.

Kritinio mąstymo ugdymas sėkmingai ateities karjerai. Specializuota ugdymo programa (5–10 klasės). Vilnius, 2006.

LIONS QUEST gyvenimo įgūdžių ugdymo programa „Paauglystės kryžkelės“. Lietuvos LIONS klubų asociacija, 2007.

Mokytojo knyga alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programai įgyvendinti. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2006.

Mokykla be narkotikų. Mokytojo knyga. Vilnius, 2002.

Protinės ir emocinės sveikatos stiprinimas Europos sveikatos mokyklų tinkle. Mokymo priemonė mokytojams ir kitiems darbuotojams su jaunimu. Vilnius, 1995.

Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. Pradinių klasių mokinių įgūdžiams lavinti. Vilnius, 2001.

Vartojimo kultūros ugdymo integruojamoji programa. Vilnius, 2007.

PRADINIO IR PAGRINDINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS

Redaktorės:

Nijolė Šorienė – *Pradinio ugdymo bendroji programa*

Vitalija Malinauskienė – *Pagrindinio ugdymo bendroji programa: dorinis ugdymas*

Pagrindinio ugdymo bendroji programa: socialinis ugdymas

Stasė Kirkienė – *Pagrindinio ugdymo bendroji programa: matematika*

Pagrindinio ugdymo bendroji programa: informacinės technologijos

Pagrindinio ugdymo bendroji programa: technologijos

Mimoza Kligenė – *Pagrindinio ugdymo bendroji programa: kalbos*

Pagrindinio ugdymo bendroji programa: gamtamokslinis ugdymas

Pagrindinio ugdymo bendroji programa: meninis ugdymas

Pagrindinio ugdymo bendroji programa: kūno kultūra

Pagrindinio ugdymo bendroji programa: bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas

Maketuotojai: Valdas Daraškevičius, Gediminas Šinkūnas, Gintautas Vaitonis

Dailininkė Ilona Malevska

2008-09-12. Tiražas 3500 egz.

Išleido Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius

Spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius